

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС»
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Тарасов Сергій Романович

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**«УПРАВЛІННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИМ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ В
УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ ЕКОНОМІКИ»**

072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (Банківська справа)

Студента II курсу
групи БСм-71а

(підпис)

Тарасов С. Р.

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота магістра містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело _____ С. Р. Тарасов
(підпис)

Керівник проф., доц., д. е. н.

(підпис)

Белова І. В.

Суми – 2018 рік

РЕФЕРАТ

кваліфікаційної роботи магістра

на тему: «УПРАВЛІННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИМ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ
БАНКУ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ ЕКОНОМІКИ»

студента Тарасова Сергія Романовича

Актуальність теми кваліфікаційної роботи. Кредитна діяльність хоча і є прибутковою, у той же самий час є найбільш ризиковою серед інших напрямів. Неефективне управління кредитним портфелем наражає банк на значний кредитний ризик, і навіть одна неякісна операція, за якою виникає великий індивідуальний кредитний ризик, здатна вплинути на загальний результат.

Мета кваліфікаційної роботи: розроблення науково-теоретичних підходів та практичних рекомендацій щодо удосконалення підходу до управління індивідуальним кредитним ризиком в банку в умовах циклічності економіки.

Об'єкт дослідження: економічні відносини між позичальником і банком з приводу надання кредитних коштів і їх повернення за договором в умовах циклічності економіки.

Предмет дослідження: є теоретичні засади, методичні і практичні підходи щодо управління індивідуальним кредитним ризиком банку.

Методи дослідження: узагальнення, порівняння, групування, прогнозування, реферування, аналізу і синтезу, індукції, дедукції, аналогії, графічний метод.

Інформаційна база кваліфікаційної роботи: нормативні та законодавчі акти, які регулюють діяльність банків, зокрема, банківське законодавство, інструкції та положення НБУ, статті вітчизняних і зарубіжних економістів у фахових економічних виданнях, матеріали науково–практичних конференцій з питань дослідження якості капіталу, статистичні дані НБУ, ЄЦБ, Світового банку.

Основний науковий результат роботи: на основі огляду вітчизняних та

іноземних джерел було досліджено поняття індивідуального кредитного ризику банку; доведено вплив економічного циклу на кредитування; на основі звітності банків України визначено циклічні галузі економіки; наведені пропозиції щодо формування політики диверсифікації, розроблення автоматизованих засобів роботи з залученими кредитами.

Рекомендації щодо використання результатів дослідження: запропоновано розраховувати показник концентрації галузевого кредитування, на основі якого банк зможе коригувати свою кредитну політику враховуючи можливі коливання економічного циклу і, як наслідок, попереджувати настання наслідків кредитного ризику.

Результати апробації основних положень кваліфікаційної роботи: Тарасов С.Р. Управління індивідуальним кредитним ризиком в умовах циклічності економіки / С.Р. Тарасов // Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Фінансування, інвестування та кредитування в Україні: Проблеми та перспективи розвитку в кризовій економіці». – Дніпро: Дніпровський державний аграрно-економічний університет, 2018 – С. 237-240 – УДК 336.7; Белова І. В., Зимогляд А. В., Тарасов С. Р. Проблемні кредити в умовах економічних циклів/ І. В. Белова, А. В. Зимогляд, С. Р. Тарасов // Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції (22-23 листопада 2018 року). – Суми: Сумський державний університет, 2018 – С. 191-196 – УДК 336.276.23.

Ключові слова: індивідуальний кредитний ризик банку, галузеве кредитування, кредитна диверсифікація, циклічність економіки.

Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 66 сторінках, у тому числі список використаних джерел з 78 найменувань, який розміщено на 9 сторінках. Робота містить 1 таблицю, 25 рисунків, а також 2 додатки, які розміщені на 2 сторінках.

Рік виконання кваліфікаційної роботи – 2018 рік.

Рік захисту роботи – 2018 рік.

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС»
Кафедра фінансів, банківської справи та
страхування

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

Науковий ступінь, вчене звання

Підпис Ініціали, прізвище
“ ” 20__ р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА
зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
студенту II курсу групи БСм-71а

Тарасову Сергію Романовичу

1. Тема роботи: «Управління індивідуальним кредитним ризиком банку в умовах циклічності економіки»
затверджена наказом по СумДУ № 2402-III від «09» листопада 2018 року
2. Строк подання студентом закінченої роботи «03» грудня 2018 року
3. Мета кваліфікаційної роботи: розроблення науково-теоретичних підходів та практичних рекомендацій щодо удосконалення підходу до управління індивідуальним кредитним ризиком в банку в умовах циклічності економіки.
4. Об'єкт дослідження: економічні відносини між позичальником і банком з приводу надання кредитних коштів і їх повернення за договором в умовах циклічності економіки..
5. Предмет дослідження: теоретичні засади, методичні і практичні підходи щодо управління індивідуальним кредитним ризиком банку.
6. Кваліфікаційна робота виконується на матеріалах звітності українських банків, звітності Європейського центрального банку і Світового банку, звітності Державного банку Великобританії.
7. Орієнтовний план кваліфікаційної роботи, терміни подання розділів

керівникові та зміст завдань для виконання поставленої мети.

№ п/п	Назва розділу	Термін подання
1.	Теоретичні основи управління індивідуальним кредитним ризиком банку в умовах циклічності економіки	25.11.2018
2.	Шляхи удосконалення управління індивідуальним кредитним ризиком банку в умовах циклічності економіки	30.11.2018

Зміст завдань для виконання поставленої мети кваліфікаційної роботи магістра:

вивчення сутності індивідуального кредитного ризику;
вивчення факторів впливу на індивідуальний кредитний ризик;
вивчення сутності циклічності економіки, його впливу на кредитну діяльність у банках;
пошук залежних від фази економічного циклу галузей кредитування;
побудова структурних схем роботи банку з проявами циклічних явищ;
розробка пропозицій для формування ефективної системи управління індивідуальним кредитним ризиком..

8. Консультації по роботі:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
I			
II			

9. Дата видачі завдання: «17» вересня 2018 року

Керівник кваліфікаційної роботи _____

І. В. Белова

Завдання до виконання одержав _____

С. Р. Тарасов

ЗМІСТ

Перелік скорочень, умовних познач, одиниць і термінів.....	7
Вступ.....	8
1 Теоретичні основи управління індивідуальним кредитним ризиком банку в умовах циклічності економіки.....	10
1.1. Індивідуальний кредитний ризик банку, його види, методи оцінки і управління.....	10
1.2. Вплив циклічності економіки на результати кредитної діяльності.....	20
2 Шляхи удосконалення управління індивідуальним кредитним ризиком банку в умовах циклічності економіки.....	30
2.1. Запровадження інструментарію управління індивідуальним кредитним ризиком з урахуванням чутливості галузей до циклічності економіки.....	30
2.2. Пропозиції щодо формування заходів з управління індивідуальним кредитним ризиком з урахуванням фази економічного циклу.....	41
Висновки	52
Список використаних джерел.....	57
Додаток А Характеристика джерел та видів кредитного ризику згрупованих за факторами впливу.....	67
Додаток Б Характеристика інструментально-аналітичної підсистеми оцінки кредитоспроможності банка-позичальника з урахуванням стадій кредитного процесу та управління кредитним ризиком.....	68

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ, УМОВНИХ ПОЗНАК, ОДИНИЦЬ І ТЕРМІНІВ

ВВП – Валовий внутрішній продукт

ІКГК – Індекс концентрації галузевого кредитування

ІКРБ – Індивідуальний кредитний ризик банку

НБУ – Національний банк України

CRAG – Credit Rating Assessment Group – група оцінки кредитних ризиків

GARR – Gruppo per l'Armonizzazione delle Reti della Ricerca – національна онлайн мережа університетів і досліджень Італії

ННІ – Індекс Херфіндаля-Хіршмана

IRB – Internal Ratings-Based – підхід до оцінки кредитних ризиків банку

ВСТУП

Наявність працюючої банківської системи є запорукою розвитку і зростання економіки через кредитне підкріплення підприємств за наявності в них такої потреби. Як правило, діяльність саме у кредитному секторі і є каталізатором для генерування прибутку для банку. Однак, кредитна діяльність хоча і є прибутковою, у той же самий час є найбільш ризиковою серед інших напрямів. Неefективне управління кредитним портфелем наражає банк на значний кредитний ризик, і навіть одна неякісна операція, за якою виникає великий індивідуальний кредитний ризик, здатна вплинути на загальний результат.

Індивідуальний кредитний ризик – основний вид фінансових ризиків, з яким стикаються банки у процесі своєї діяльності. Його поява спричинена, перш за все, несвоєчасним виявленням проблемних кредитів і недостатністю створених під них резервів, а також недосконалістю кредитного контролю в банках. Усе це обумовило актуальність вдосконалення механізму управління індивідуальним кредитним ризиком банку.

Метою роботи є розроблення науково-теоретичних підходів та практичних рекомендацій щодо удосконалення підходу до управління індивідуальним кредитним ризиком в банку в умовах циклічності економіки. Для вирішення даної мети, були поставлені і вирішені наступні завдання:

- вивчення сутності індивідуального кредитного ризику;
- вивчення факторів впливу на індивідуальний кредитний ризик;
- вивчення сутності циклічності економіки, його впливу на кредитну діяльність у банках;
- пошук залежних від фази економічного циклу галузей кредитування;
- побудова структурних схем роботи банку з проявами циклічних явищ;
- розробка пропозицій для формування ефективної системи управління індивідуальним кредитним ризиком.

Предметом дослідження є теоретичні засади, методичні і практичні підходи щодо управління індивідуальним кредитним ризиком банку.

Об'єктом дослідження виступають економічні відносини між позичальником і банком з приводу надання кредитних коштів і їх повернення за договором в умовах циклічності економіки.

Для досягнення мети та вирішення основних задач були використані різноманітні методи дослідження. За допомогою такого методу як реферування було здійснено огляд використаної літератури та визначення основних напрямків написання розділів даної роботи. Такі методи як аналіз та синтез, індукції та дедукції дали можливість визначитися з самим поняттям індивідуальний кредитний ризик. Метод аналогії та порівняння був використаний для визначення окремих систем та факторів управління індивідуальним кредитним ризиком банку. Графічний метод використано для надання великому обсягу статистичного матеріалу наочного характеру. Метод прогнозування використано для аналізу і прогнозу змін в фазах економічного циклу.

Для написання даної кваліфікаційної роботи були використані періодичні видання, навчальні посібники, матеріали наукових видань, нормативно – правові акти, внутрішньобанківські документи, що регулюють діяльність даного банку, дані фінансової звітності. Результати роботи представлені та апробовані на III Всеукраїнській науково-практичній on-line конференції 22-23 листопада 2018 року у м. Суми і міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Фінансування, інвестування та кредитування в Україні: Проблеми та перспективи розвитку в кризовій економіці» від 20 травня 2018 року у м. Дніпро.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИМ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ ЕКОНОМІКИ

1.1 Індивідуальний кредитний ризик банку, його види, методи оцінки і управління

Хоча фінансові установи стикаються з труднощами протягом багатьох років та з багатьох причин, основна причина серйозних банківських проблем продовжує бути безпосередньо пов'язаною з невисокими кредитними стандартами або їх невиконанням зі сторони позичальників та контрагентів, з неефективним механізмом регулювання кредитних ризиків, або відсутністю уваги до змін у економічних чи інших обставинах, які можуть призвести до погіршення кредитоспроможності контрагентів банку.

Хоча в українській банківській системі в сучасних реаліях і не відбувається значного обсягу кредитних операцій, однак питання регулювання індивідуального кредитного ризику досі залишається актуальним, бо хоча і не набирається новий пул кредитів, залишилася ще велика кількість невиконаних кредитів, що були оформлені раніше.

Проаналізувавши наукові праці вітчизняних і закордонних науковців можна стверджувати, що досі не існує одного єдиного визначеного поняття індивідуального кредитного ризику. В регулятивній базі Нацбанку ІКРБ - це ризик того, що сплата відсотків визначеним контрагентом буде проводитися з порушенням угоди за кредитом або взагалі здійснюватися не буде [1]. Документи Базелю II трактують ІКРБ як певний обсяг втрат через настання дефолту позичальника [2]. Вітчизняні науковці Криклій О.А., Маслак Н.Г. до цього поняття також додають складову банку [3] Бондаренко Л.А. підходить до трактування ІКРБ з боку управління кредитним процесом, визначаючи його як можливість або наслідок нераціонального рішення управлінського складу щодо доцільності тієї чи іншої кредитної операції через неврахування впливу

низки факторів невизначеності [4]. В.І. Грушко ризиком називає невпевненість кредитора щодо платоспроможності позичальника [5]. Я. Благодир розвиває це визначення, додаючи психологічну складову і акцентуючи увагу на тому, що позичальник може не виконати свої зобов'язання через відсутність бажання або матеріальних можливостей [6]. Процак К.В. у питанні неповернення виділяє суму основного боргу і суму додаткового – відсоткового боргу, і стверджує, що втрати від настання ризику можуть як за кожним з цих боргів, так і за обома одночасно [7]. Закордонні джерела також надають трактування ІКРБ. Наприклад, міжнародний словник економічних термінів розширює спектр операцій, за якими банк може наразитися на ІКРБ, а саме: іпотека, овердрафт, необов'язкова особиста позика, кредитна картка та інші [8]. Сервіс бізнес – аналітики і бізнес – конференцій Quora визначає складову подальших втрат банку, котрі він понесе через покриття наслідків кредитного ризику, і відповідно втратить кошти для інвестиційної діяльності або для формування майбутніх резервів [9]. Майкл Онг додає часову складову, стверджуючи, що ІКРБ частіше за все має характер наростання протягом не одного періоду, тобто потенційні втрати банк може спрогнозувати, але через неефективний моніторинг платоспроможності позичальника у подальшому все одно буде змушений покривати втрати [10]. Рейтингове агентство Moody's додає до визначення наявність регіональних факторів або індустрійної динаміки, тим самим додаючи макроекономічну складову як фактор впливу на ІКРБ [11]. К. Браун підходить масштабно до трактування саме способів виникнення, стверджуючи, що ІКРБ – одночасно ризик дефолту, ризик концентрації і ризик позичальника [12].

Аналізуючи усе вище перераховане, будемо дотримуватися наступного визначення: індивідуальний кредитний ризик – це ризик, що має певну імовірність настання, стосується певного позичальника чи контрагента, і котрий виражає неможливість позичальника виконати свої раніше взяті зобов'язання за договором перед банком, при чому за неможливості банку скористатися наявними засобами забезпечення кредиту.

Варто розглянути, з яких складових складається індивідуальний кредитний ризик. Закордонні джерела надають нам таку класифікацію складових кредитного ризику:

- кредитно-дефолтний ризик – ризик втрат, що пов’язані з боржником, котрий не буде сплачувати свої кредитні зобов’язання у повному обсязі, або з тим боржником, котрий має прострочену суму більше ніж 90 днів; як правило, такий вид ризику має найбільший вплив на кредитні операції;

- «державний» ризик - ризик втрат, пов’язаних із суверенною державою: заморожування платежів в іноземній валюті (ризик конверсії), або держава просто не виконує свої зобов’язання (ризик суверенності); такий тип ризику помітно пов’язаний з макроекономічними показниками країни або політичною стабільністю [9].

Згідно до Постанови НБУ № 351 [13] і Базелю II [2] розрахунок ІКРБ проводиться за наступною формулою (1.1):

$$CR_{indiv} = PD_{indiv} * LGD_{indiv} * EAD_{indiv} \quad (1.1),$$

де CR_{indiv} – індивідуальний кредитний ризик за активом;

PD_{indiv} – імовірність дефолту позичальника, що виражена коефіцієнтом;

$LGD_{indiv} = 1 - RR_{indiv}$,

RR_{indiv} – рівень повернення боргу, за умови реалізації забезпечення;

EAD_{indiv} – експозиція за ризиком [13].

Отже, за обома підходами виявляється, що ІКРБ включає одразу і імовірність дефолту, і обсяги сформованих резервів або забезпечення. Обидва підходи показують індивідуальний кредитний ризик як комплексне поняття, котре включає показники, що проявляються у різні моменти /етапи. Однак ці складові по-різному проявляються в залежності від умов кредитування. Аналіз наданих понять виявив такі особливості індивідуального кредитного ризику як різний характер прояву і можливість управління ним, ймовірність виникнення

як у зовнішньому середовищі, так і внутрішньо, через проблеми у самого позичальника.

Для успішного регулювання ІКРБ необхідно виділяти основні потенційні джерела або фактори походження такого ризику [14].

Спеціалісти кембріджського університету і румунського університету Danadius виділяють наступні фактори впливу на ІКРБ:

- макроекономічний;
- мікроекономічний;
- банківський специфічний [15].

Макроекономічний фактор проявляється, наприклад, через темп зростання валового внутрішнього продукту - основний макроелемент, який визначає продуктивність банків. Під час економічних бумів рівень доходів високий, а портфель ризику мінімальний. Під час рецесії рівень доходу є обмеженим, і позичальники стикаються з проблемами при вирішенні своїх кредитних зобов'язань [16]. Науковці стверджують, що існує зворотний зв'язок між валовим внутрішнім товаром та невиконаними кредитами. З іншого боку, дослідження показують позитивне співвідношення інфляції, безробіття та процентної ставки за невиконаними кредитами. Високі тенденції кредитного ризику пов'язані з високою інфляцією, високим рівнем безробіття та високими процентними ставками. Ці змінні обмежують здатність позичальника брати позики та одночасно збільшують вартість запозичень [17].

Розглядаючи кредитний ризик з точки зору мікроекономічного фактору, зазначимо, що тут основними джерелами виступають обмежений інституційний потенціал, невідповідна кредитна політика, нестабільні відсоткові ставки, погане управління, невідповідні закони, низький рівень капіталу та ліквідності, слабкість в оцінці кредитів, поганих кредитних практиках, державне втручання та неадекватний нагляд центрального банку [18].

Дослідження GARR виявили вплив специфічного банківського фактору через структуру власності банку, операційні витрати, ефективність управління,

склад та якість депозитів, якість активів, капітал та розмір, а також вимоги банківського резерву [19].

На основі цих даних можна надати більш розгорнуту інформацію, яка і представлена на рисунку 1.1:

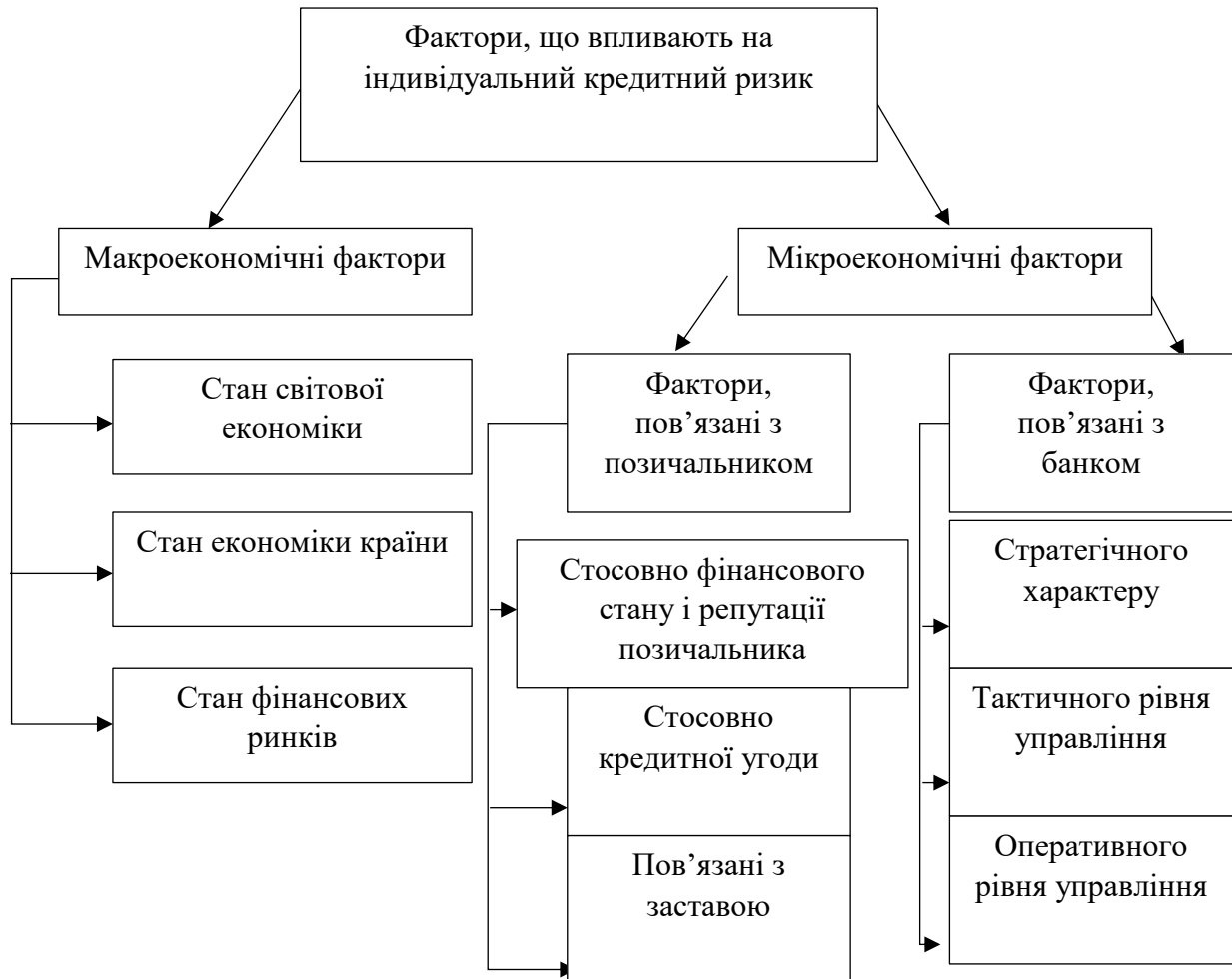

Рисунок 1.1 - Класифікація факторів, що впливають на індивідуальний кредитний ризик (складено на основі [20], [21], [22], [23])

Емпірична література визначає макроекономічні, специфічні для банку та галузеві змінні як фактори, що впливають на кредитний ризик [24]. Італійські науковці, котрі досліджували дану тематику з використанням системи GARR стверджують, що власність банку (як державного, так і іноземного) та ефективність управління - це специфічні фактори банку, а специфічні фактори розвитку галузі - це розвиток фінансового сектора та конкуренція на ринку.

Підрахунки Всесвітнього банку дають змогу оцінити обсяги втрат банку при кредитуванні та виділити потенційні джерела виникнення ІКРБ. Західні науковці на основі отриманих даних зробили висновок, що причиною втрат при кредитуванні для банків у 67% випадках є вплив внутрішніх факторів, і лише у 33% - зовнішніх [25]. Дані представлені на рисунку 1.2.

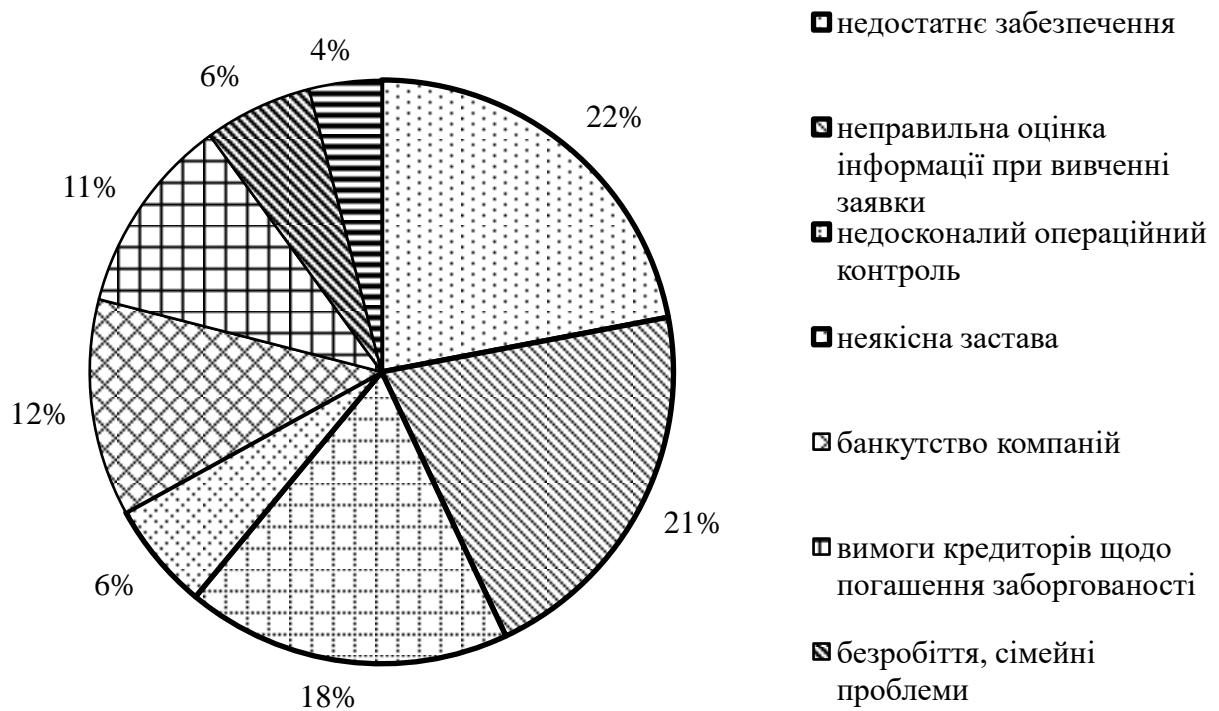

Рисунок 1.2 - Фактори, що спричиняють втрати банку при кредитуванні за аналізом Всесвітнього банку (складено на основі [25])

При аналізі індивідуального кредитного ризику і платоспроможності клієнта західні банки пропонують іншу класифікацію факторів, наголошуючи, що частіше неякісна історія платежів є причиною виникнення кредитного ризику, і саме її детальний аналіз у багатьох випадках допомагає виміряти індивідуальний кредитний ризик (рисунок 1.3).

Всеохоплюючу класифікацію кредитних ризиків наведено у додатку А. Як і у багатьох науковців, тут розподіл відбувається на зовнішні і внутрішні фактори, однак присутня більш детальна класифікація за видом ризику та наведена характеристика його джерела.

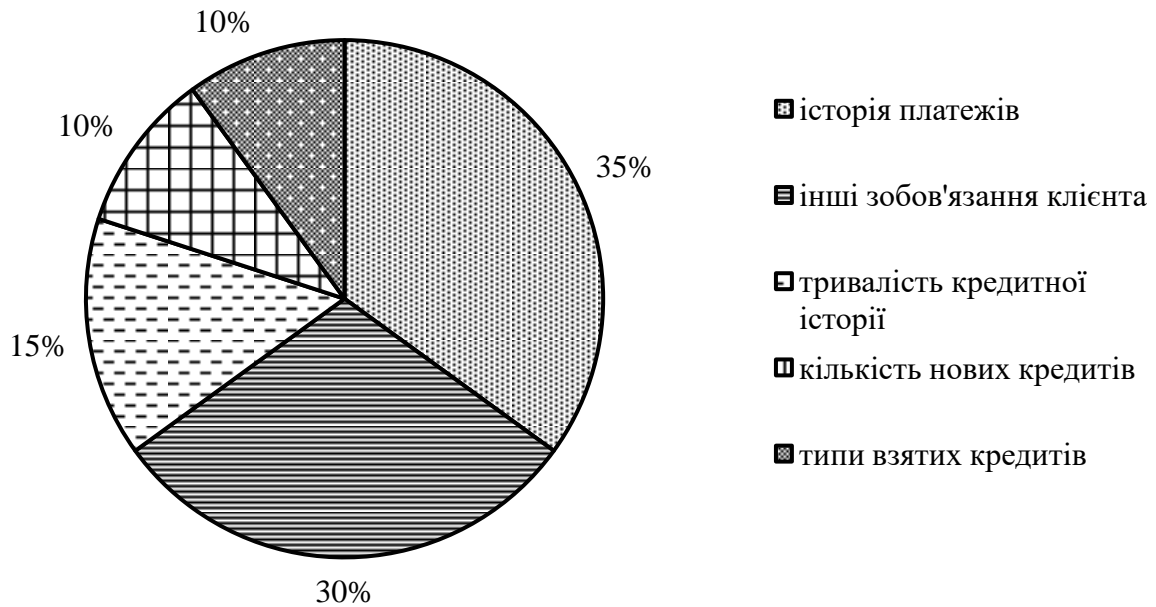

Рисунок 1.3 - Фактори, що впливають на індивідуальний кредитний ризик за дослідженням CapitaLogic Limited, % (складено на основі [26])

Отже, виявлено, що оскільки поняття ІКРБ є багатограним і зачіпає багато аспектів економічної і соціальної сфери, то і факторів впливу на нього існує також велика кількість. Вчені не зійшлися на єдиній класифікації, однак помітно, що до узагальнення підходять зі сторони спроможності до керування ризиками, зі сторони середовища походження аби виявити, чи фактор проявився з вини позичальника чи причиною слугувало дещо інше (економічне чи соціальне явище). Закордонні науковці виділяють фактори макро- і мікросередовища. З часом, більш детальним став і аналіз політики самого банку, його стратегічних і тактичних цілей, а також міри впливу певних управлінських рішень.

Безумовно, настільки комплексний показник як ІКРБ є доволі складним у розрахунку і оцінці, тому питання оцінювання, а у подальшому відповідно і покриття ризику, є досить актуальним.

Ціллю оцінки індивідуального кредитного ризику є забезпечення ефективності кредитної операції і оптимізації рівня кредитного ризику в ході

конкретної операції. З цього виходить, що завданнями оцінки індивідуального кредитного ризику є попередження зростання кредитного ризику і захист банку-кредитора від негативного впливу неякісної операції [27].

Відповідно до положень Базельського комітету виділяють наступні принципи роботи з оцінкою індивідуального кредитного ризику:

- відповідальність за забезпечення забезпечує рада директорів та керівництво банку, що надає банку відповідні процедури оцінки кредитного ризику та ефективного внутрішнього контролю, який відповідає розмірам, характером та складності своїх кредитних операцій для послідовного визначення резервів на покриття збитків за кредитами у відповідності до заявленої банком політики та процедур, відповідної системи бухгалтерського обліку та нагляду;

- банк повинен мати систему для надійної класифікації позик на основі кредитного ризику;

- політика банку повинна належним чином розглянути перевірку будь-якого внутрішнього кредитного ризику для формування моделі;

- банк повинен прийняти та задокументувати методологію надійної оцінки кредитів, яка розглядає політику, процедури та засоби оцінки кредитного ризику, визначає проблемні кредити та своєчасно визначає резерви на покриття збитків;

- сукупна сума у банку індивідуальних та колективних втрат за кредитом передбачає резерви, що повинні бути адекватними для покриття оціночних кредитних збитків у кредитному портфелі;

- використання банком досвідченого кредитного судження та розумних оцінок – це істотна частина визнання та оцінки кредитного ризику;

- процес оцінки кредитного ризику банку за кредитами повинен надати банку необхідні інструменти, процедури та дані, що використовуються для оцінки кредитного ризику, обліку збитків по кредитах та визначення регулятивного капіталу;

- органи банківського нагляду повинні бути впевнені, що методи, використані банком для розрахунку резервів на покриття збитків за кредитами дають обґрунтований та розумний вимір оцінок кредитних втрат у кредитному портфелі, які визнаються своєчасно.

- органи банківського нагляду повинні розглядати політику та практику оцінки кредитних ризиків та оцінку, оцінюючи достатність капіталу банку [28].

Безумовно, усі вище продемонстровані положення і рекомендації неможливо впровадити в реальне застосування без певного інструментарію.

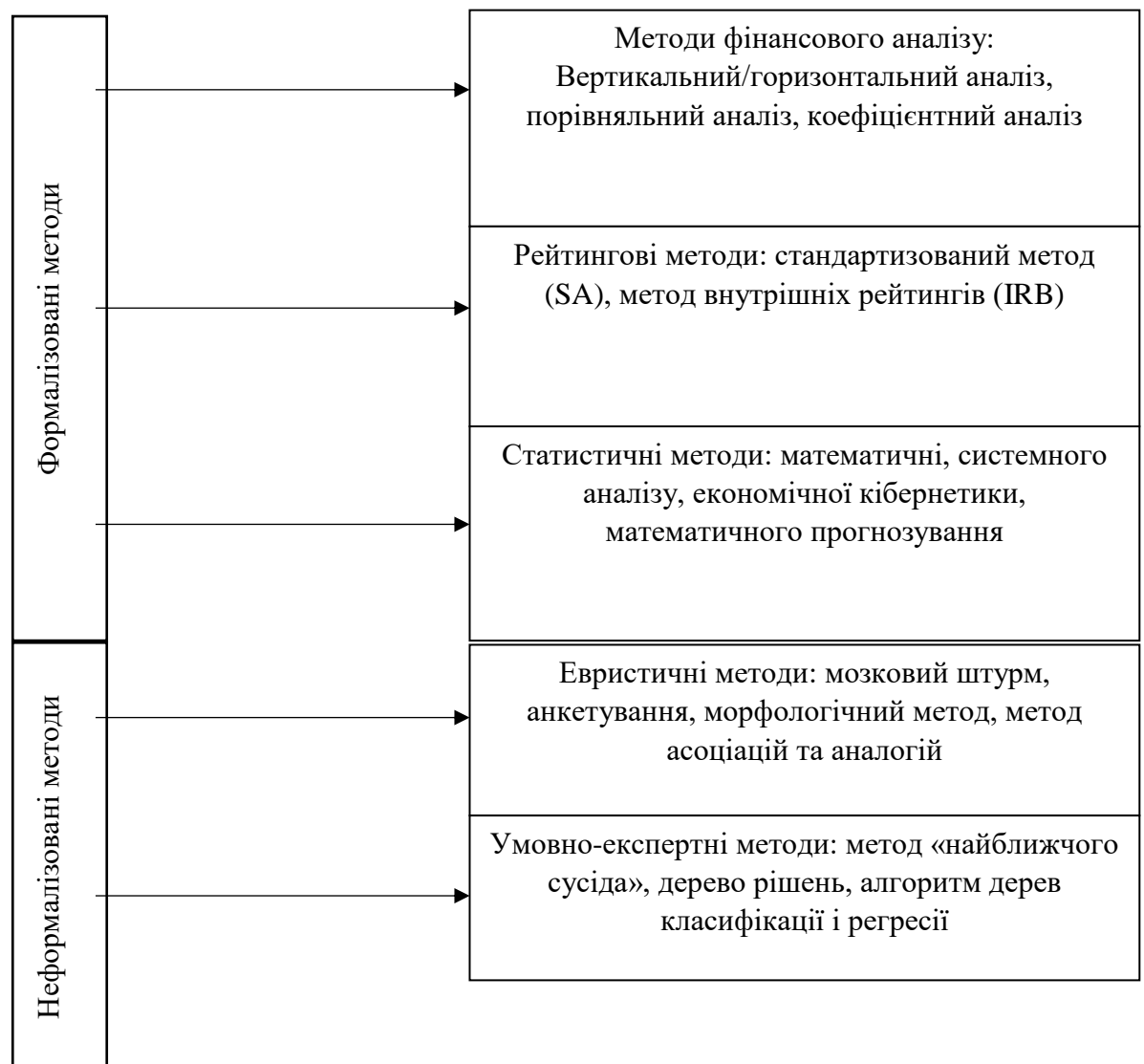

Рисунок 1.4 – Структура інструментально-аналітичної підсистеми оціни індивідуального кредитного ризику (складено автором на основі [29, 30])

Оскільки банки вільні самі собі обирати кредитну політику, а отже і інструмент для оцінки ІКРБ в залежності від стратегії банку і стану на зовнішньому середовищі, буде з найбільшою вигодою і ефективністю діяти, паралельно запобігаючи надлишковим витратам ресурсів і оптимізуючи їх використання [31]. Інструментарій щодо оцінки індивідуального кредитного ризику наведено на рисунку 1.4.

Як видно, інструментарій є доволі різноманітним, що означає, що за кожної певної ситуації в умовах дефіциту часу або ресурсів можна використати один із інструментів. Більшу зацікавленість останнім часом проявлять до використання неформальних методів, оскільки частіше за все вони несуть вирішення проблем пропозиціями творчого характеру, що допомагає більше у створенні нетривіальних рішень для прогнозу майбутніх кризових явищ або отримання переваг перед конкурентами.

Фактично навколо визначення кредитоспроможності і побудована оцінка індивідуального кредитного ризику. Сьогодні актуально використовувати комплексний підхід до розуміння кредитоспроможності, а саме виділяють наступні складові: довіра банку, наявність передумов отримання кредиту, репутація контрагента, бажання і здатність виконати зобов'язання і результати оцінки. Тобто кредитоспроможність представлена не лише математичним показником, існує багато нефінансових факторів, котрі також необхідно враховувати, удосконалювати моделі урахуванням саме таких показників [3], [25], [33].

Досягнення цілей оцінки кредитоспроможності позичальника забезпечується інструментально-аналітичною підсистемою – сукупністю технології, методів та засобів ідентифікації складу та визначення інтенсивності впливу факторів впливу на кредитоспроможність позичальників [32]. Така модель, що розроблена за алгоритмом роботи групи оцінки кредитних ризиків CRAG Банку Канади представлена у додатку Б. Поєднання інструментарію зі стадіями кредитного процесу і методикою прийняття рішень дозволить

диференціювати методи оцінки кредитоспроможності банків-позичальників і на цій основі підвищити якість управлінських рішень [33].

1.2 Вплив циклічності економіки на результати кредитної діяльності банків

У сучасних реаліях питання удосконалення аналізу кредитного ризику, очевидно, є відкритим, оскільки щоденно виявляють все більше нових факторів, котрі здатні вплинути на здатність позичальника.

Остання економічна криза показала, що методи оцінки кредитного ризику на основі моделей внутрішніх рейтингів, що враховують рекомендації угоди Базель II (IRB-підхід), схильні до проциклічності, тобто мають істотну залежність від фази економічного циклу (економічна активність, що періодично повторюється за певним сценарієм [34]).

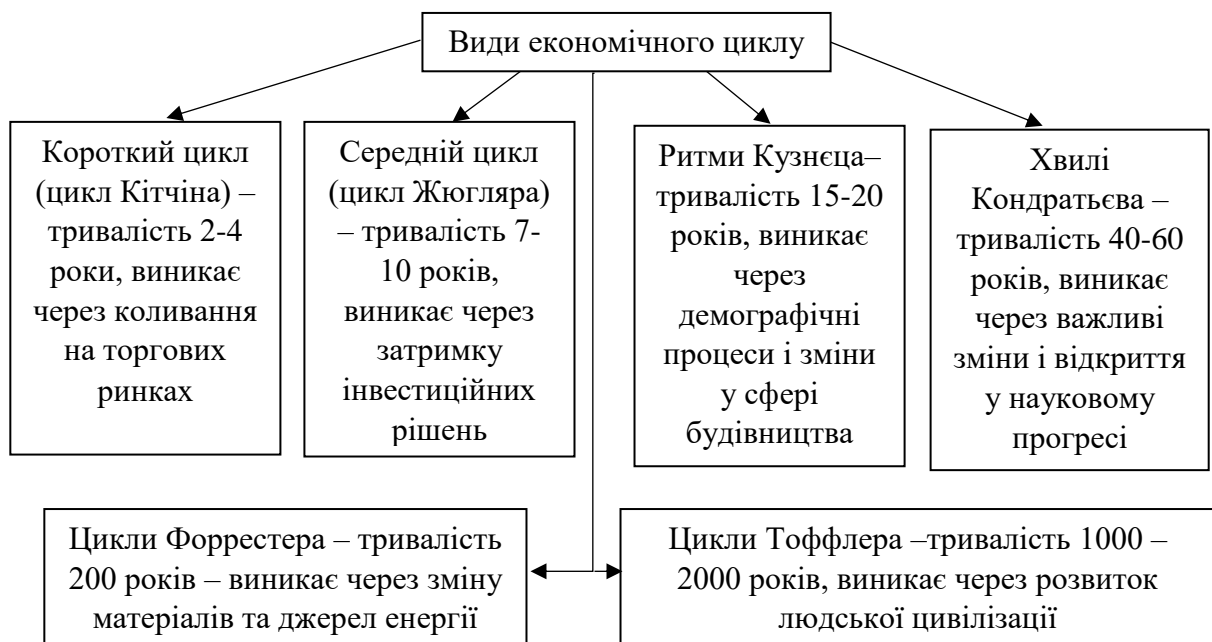

Рисунок 1.5 – Основні види економічного циклу (складено на основі [35], [36], [37])

Прийнято виділяти такі фази економічного циклу:

- підйом – зростання виробництва і зайнятості населення, попит зростає, запроваджують інноваційні проекти;
- пік – найвища точка економічного росту, ділова активність максимальна, майже відсутнє безробіття, ринки переповнені товарами, конкуренція зростає;
- рецесія – ділова активність падає, скорочується обсяг інвестицій і виробництва, як наслідок зростає безробіття, скорочується попит;
- дно – найнижча точка ділової активності, максимальне безробіття, неактивна торгівля, мінімальні обсяги виробництва [38].

У періоди підйому економіки кредитний ризик контрагентів банку буде низьким, як і вимоги до капіталу. Це означає, що банк буде здатний збільшити обсяги кредитування, що буде служити джерелом нового проциклічного імпульсу. У періоди економічного спаду, відбувається зворотний процес [39].

В результаті використання даних підходів банки різко скоротили обсяги кредитування в період економічного занепаду, коли економіка найбільше потребувала додаткового капіталу. У зв'язку з цим використання IRB-підходу ініціювало нестабільність оцінок при аналізі кредитного ризику банку, надаючи дестабілізуючий вплив на стабільність фінансової системи і рівень системних ризиків [40].

Через вищеописану проблему різко постало питання проводити аналіз кредитного ринку і кредитних ризиків, враховуючи фазу економічного циклу, виокремлюючи галузі, котрі є ациклічними або навпаки і використовувати для формування мінімально ризикової діяльності.

В пункті 1.1 було зазначено, що одним з факторів, що впливають на індивідуальний кредитний ризик є фактор зовнішнього середовища, крім того, за останній час українська економіка перенесла 2 кризи, тому робота у напрямку мінімізації індивідуального кредитного ризику через врахування циклів економіки має місце бути. Для початку необхідно виділити фази поточного економічного циклу в Україні.

З наведеного нижче рисунку 1.6 видно, що 2009 рік став для темпів росту світової економіки роком нижньої межі, абсолютного падіння. Це співпало і з роком кризи української економіки, після 2009 року спостерігається зростання показника ВВП, тому 2009 рік можна вважати початком нового економічного циклу. Протягом наступних 4-ї років спостерігається тенденція до зростання, а отже і протіканням фази росту економічного циклу, 2013 рік – рік «піку» економіки, після цього відбувається 2-х річний різкий спад – відбувається фаза спаду, 2015 рік – рік «дна», з 2016 року – фаза поновлення економічної діяльності, початок зростання ВВП.

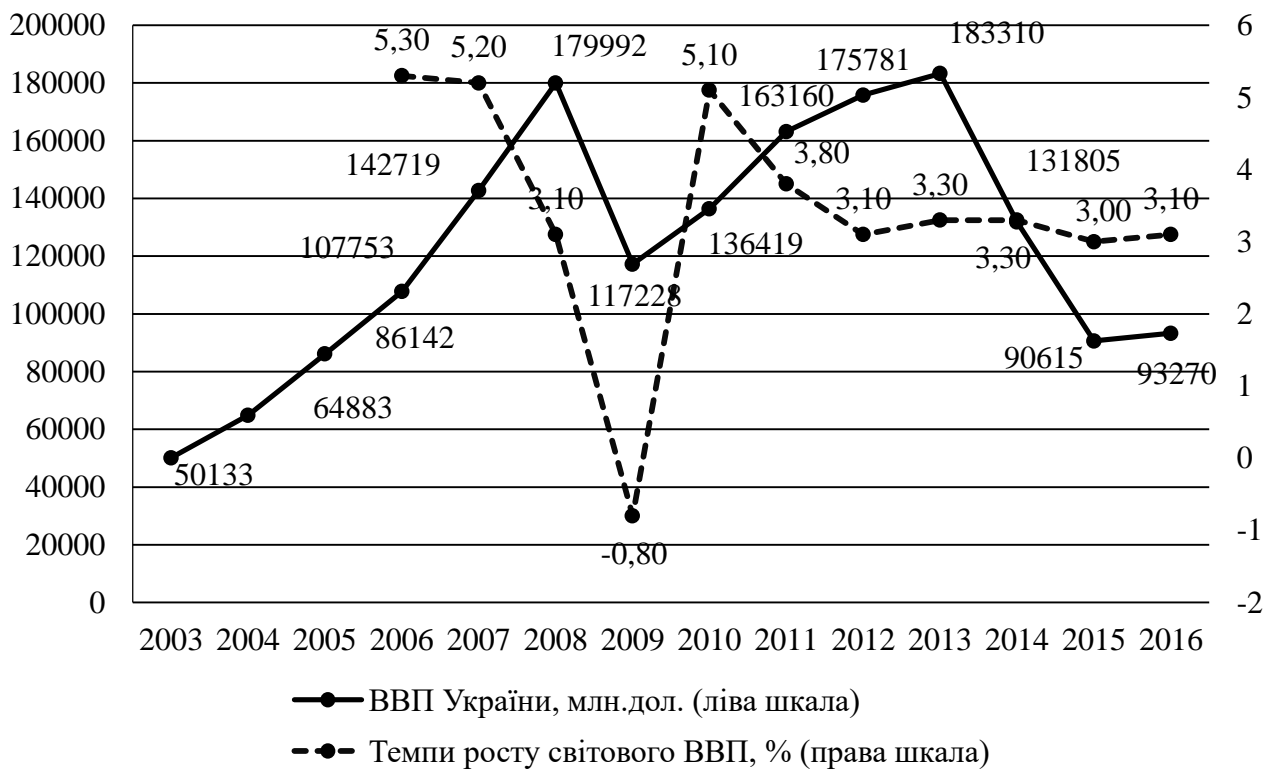

Рисунок 1.6 – Динаміка зміни номінального ВВП України і темпів росту світового ВВП за період 2003 – 2016 рр., млн. дол. (складено на основі [41],[42])

Узагальнюючи, можна стверджувати, що повний економічний цикл відбувався в Україні з 2009 по 2015 рік. До розрахунку було взято ВВП України у доларах, оскільки вітчизняна валюта у досліджувані роки і зараз перебуває у стані знецінення [43]. Однак використання даних щодо реального ВВП у

національній валюті дають змогу виділити міні-цикли ділової активності в українській економіці. Отримані дані показані на рисунку 1.7.

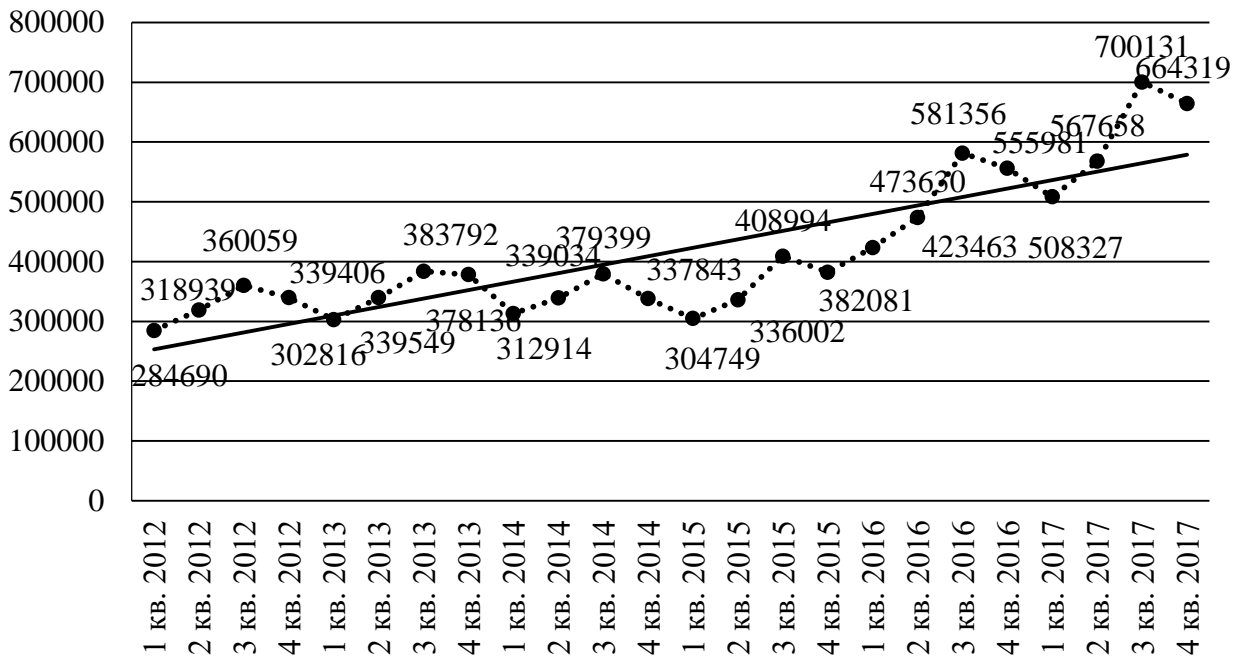

Рисунок 1.7 – Реальний ВВП України у щоквартальній динаміці за період 2012 – 2 квартал 2017 рр., млн. грн (складено на основі [44])

На рисунку абсолютно точно виявляються фази активності у перші 2 квартали року, потім спостерігається відносний спад до наступного року. Цю інформацію також доцільно використовувати під час розрахунку багатьох складових оцінки кредитного ризику, наприклад навіть для більш успішного розрахунку графіку сплати відсотків.

Вплив економічного циклу на кредитну діяльність можна оцінити і через показник ВВП ще і тому, що в умовах зниження темпів економічного зростання потреба в нових кредитах також зменшується [45]. Наведемо інформацію стосовно динаміки ВВП України за період 2008 – 2016 рр.. (рисунок 1.8)

Аналізуючи отриманий рисунок можна спостерігати, що ВВП України офіційно зростає, однак це зростання спричинене підвищенням курсу долара до гривні, а отже відбувається зростання ВВП у знеціненій національній валюті, у той час як той самий показник у іноземній валюті має тенденцію до зменшення

уже з 2013 року, тому тенденція до зростання має оманливий характер, хоча у останніх 2 роки дослідження спостерігається зростання показника за обома показниками.

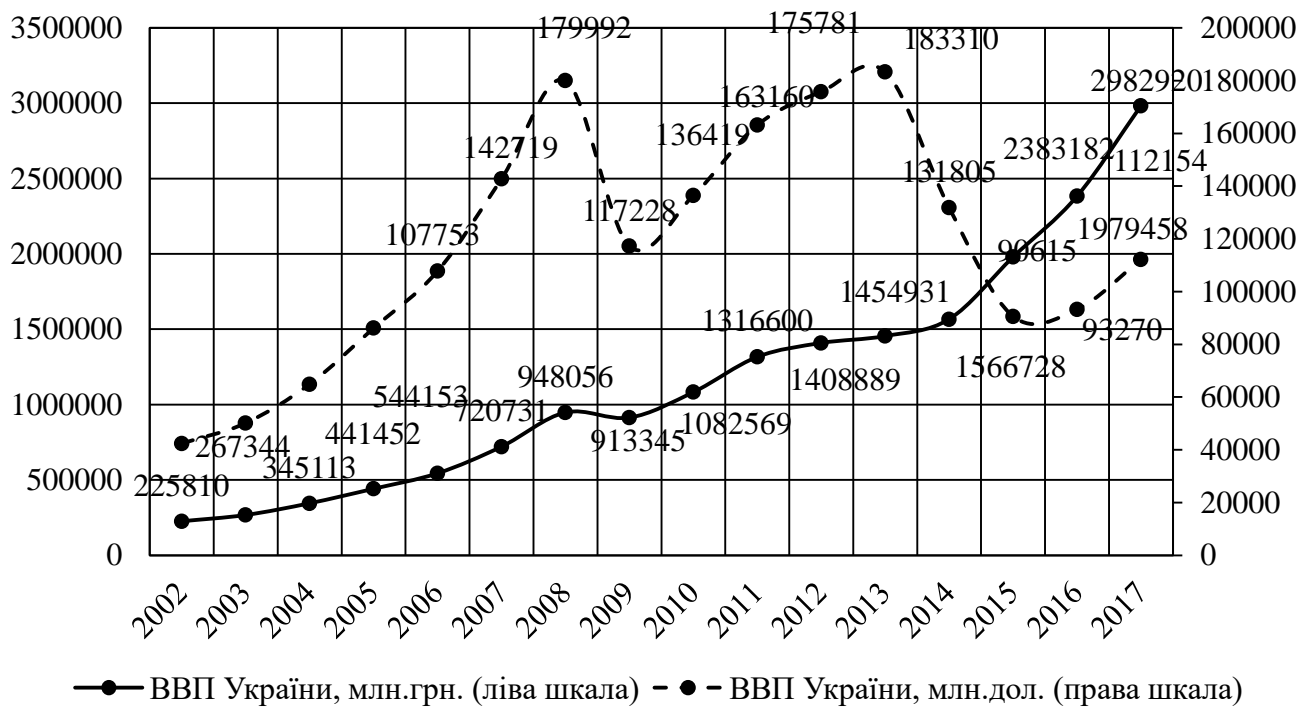

Рисунок 1.8 – Динаміка обсягів ВВП України за період 2008 -2017 рр., млн. грн/ млн. доларів (складено на основі [46])

Фактично, аналізувати вплив економічного циклу на будь-яку сферу української економіки, в тому числі і на кредитний сектор, є доволі складним і неточним процесом. По-перше, як тільки Україна почала ліквідувати усі наслідки світової економічної кризи, і ВВП почав зростати, відбулася ще одна криза – вже політичного характеру, що супроводжувалося зміною влади, відторгненням деяких територій, котрі були одними з найрозвиненіших, та ін., що, безумовно, відбилося на економічних показниках. По-друге, закриття багатьох банків і їх відділень з різних причин також спотворює дані. До того ж і багато банків невчасно подають звітність або викривляють її, що також не дає змогу в повній мірі оцінити вплив саме фази економічного циклу. Тому у аналізі для більшої точності використовуватимемо дані іноземних структур.

Вплив різних фаз економічного циклу на кредитну діяльність можна спостерігати і на міжнародному рівні. Для прикладу взято показники ставки Європейського центрального банку, а саме ключову відсоткову ставку, що фактично являє собою ставку рефінансування для комерційних банків і ставку за кредитами, яка є фактично верхньою межею для кредитів овернайт [47]. Як і у випадку з іншими подібними ставками, підвищення призводить зниження темпів ділової активності і спрямоване на процес удорожчання національних валют, зниження ставки – підвищення темпів ділової активності і підвищення інфляції до необхідного рівня [48].

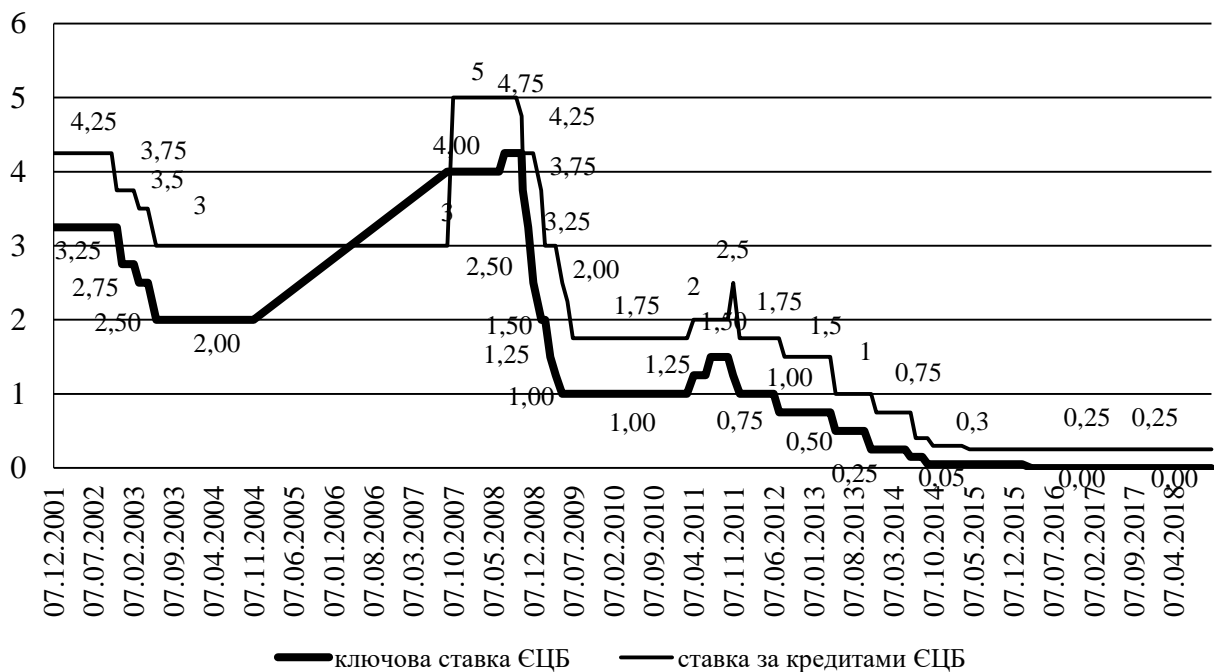

Рисунок 1.9 – Динаміка зміни ключової процентної ставки і ставки за кредитами Європейського центрального банку у період 2002-2018 рр., % (складено на основі [49], [50])

Як можна спостерігати, період 2008-2009 років, котрий характеризується настанням дна економічного циклу у світовій економіці, був періодом різкого зниження ставок ЄЦБ, що, звісно, робилося з метою відновлення роботи кредитних ринків після його фактичного падіння у сфері іпотечного

кредитування. Практично тенденція на встановлення ставок на мінімальному рівні сьогодні спрямована на те ж саме, оскільки низка країн все ще не змогла подолати усі наслідки економічної кризи, що також видно у підвищенні інфляції з рівня у 0,3% до бажаних 2% (котрий вважається оптимальним і необхідним для розвитку економіки в умовах конкуренції) [51]. Таким чином, період спаду економічного циклу впливає на кредитну діяльність тим, що при знеціненні національної валюти і нестабільності банків, фактично кредитування перестає бути вигідним і надійним, що спричиняє за собою реалізацію політики пом'якшення ставок кредитування, яка, за словами голови ЄЦБ, розрахована на довгий термін [52].

Вплив економічного циклу розглянемо за результатами кредитної діяльності на прикладі розвиненої країни зі стійкою валютою, -Великобританії. Одним із ключових показників оздоровлення економіки є динаміка зміни ВВП. Дані щоквартальних змін фактично вказують на темпи росту економіки [53]. Вони наведені нижче на рисунку 1.10.

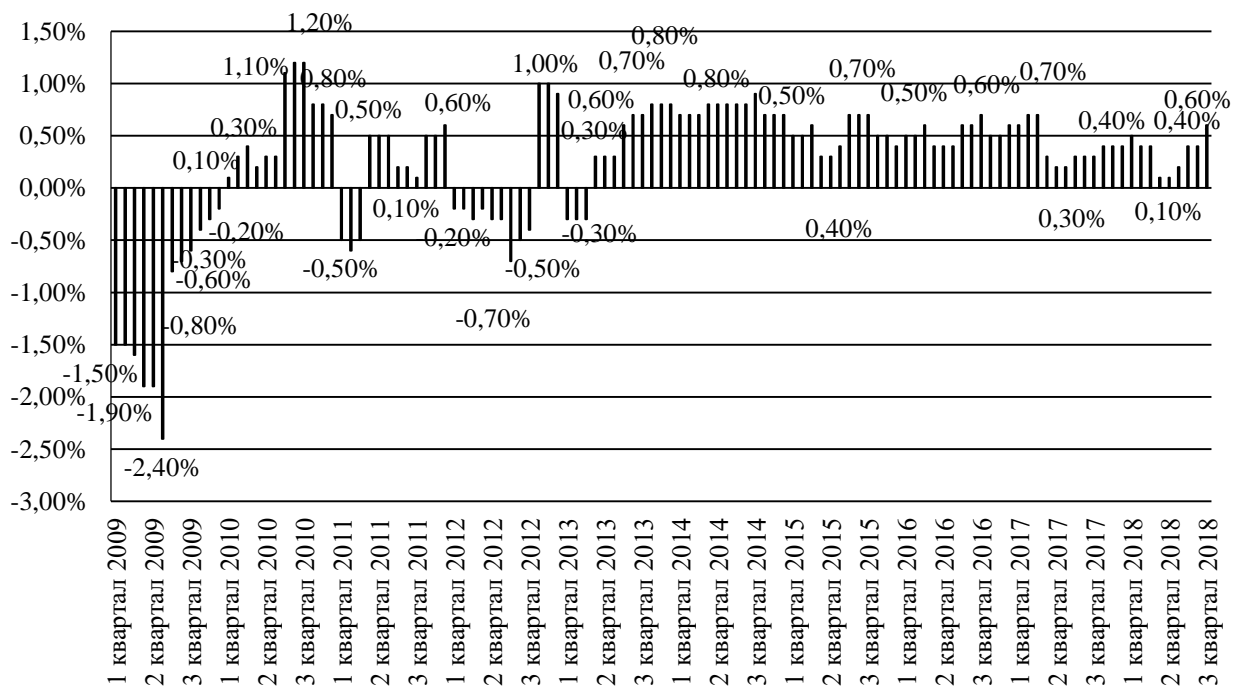

Рисунок 1.10 – Динаміка щоквартальних змін ВВП Великобританії за період березень 2008 – липень 2018 рр., % (складено на основі [25],[54])

Великобританія, як і велика кількість інших країн, відчула на собі етап спаду в економічному циклі 2008 - 2009 років, на що вказує негативний показник темпу росту ВВП, однак оперативно прийняті рішення дозволили пройти цей етап доволі швидко, і, як вказують дослідження, подолати більшу кількість наслідків уже у 2013 році, коли ВВП країни почало зростати не тільки у щорічному, а і у щоквартальному значенні, що дає право сказати, що у 2013 році для Великобританії почався період підйому після кризи, період відновлення економічної і кредитної діяльності.

Дані щодо кредитної діяльності вказують на прямий вплив циклу на них, наприклад, дані про валове кредитування (рисунок 1.11):

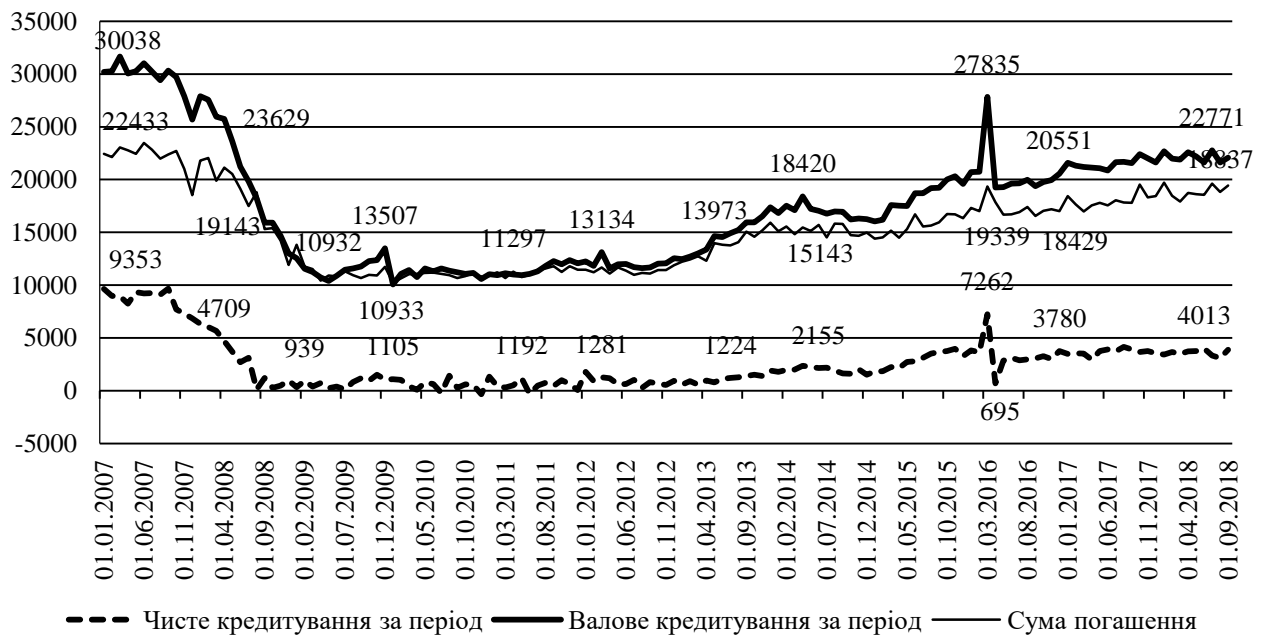

Рисунок 1.11 – Динаміка зміни показників валового кредитування Великобританії за період 2007 – вересень 2018 р., млн. фунт. стер. (складено автором на основі [55], [56])

Дані щодо валового кредитування вказують, що позбавлення і зростання у кредитуванні відбувається з 2013 року, котрий вважають першим роком виходу з періоду рецесії. Також у період з 2008 по 2013 рік видно, наскільки ретельно і максимально безпечно велась кредитна діяльність – сума валового

кредитування майже була рівною сумі погашення кредитів. Подібну поведінку можна спостерігати і на ринку іпотечного кредитування, представлені дані валового іпотечного кредитування і обсяги рефінансування іпотеки, або операції з іпотекою другої черги (рисунок 1.12).

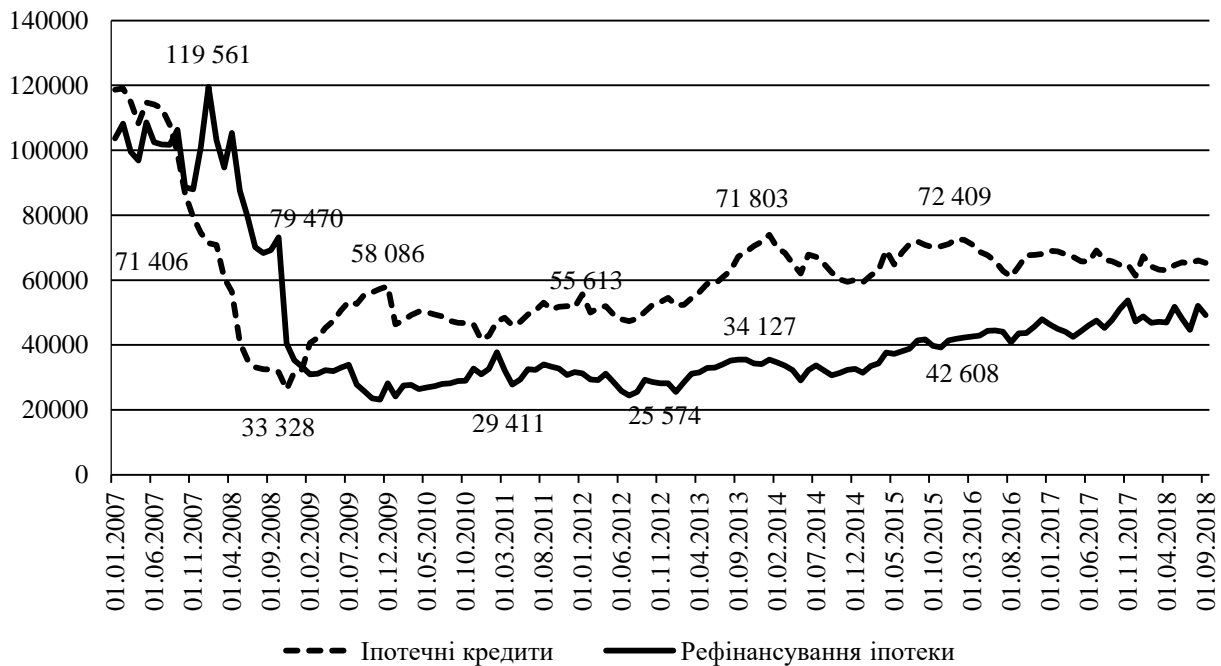

Рисунок 1.12 – Динаміка показнику кредитування і забезпечення іпотекою на ринку нерухомості за період 2007 – вересень 2018 р. у Великобританії, млн. фунт. стер. (складено автором на основі [57], [58])

Як видно, саме з 2013 року спостерігається стабілізація і тенденції до зростання на іпотечному ринку, багато в чому завдяки використанню рефінансування іпотек, коли позичальник може взяти другу іпотеку за більш вигідними умовами під те саме майно, котре задіяно в першій іпотеці, і використати кошти на погашення попередньої іпотеки. Безумовно, є вірогідність того, що оцінка майна іншим банком може не відповідати першій оцінці або клієнт понесе велику кількість комісійних витрат, однак вигідність рефінансування іпотеки частіше перебиває подібні мінуси, що в свою чергу стимулює ринок нерухомості і іпотечного кредитування до розвитку. Тим паче, з 2013 року було зафіксовано зростання цін на нерухомість майже в усіх

регіонах, причиною чому слугувала програма субсидування від держави, що допомогло багатьом господарствам отримати доступ до квартир і домівок.

Таким чином, аналізуючи все вище сказане, можна стверджувати про наявність прямого зв'язку між фазою економічного циклу і кредитною діяльністю. Фаза підйому стимулює банки розширювати кредитування, розробляти нові банківські кредитні продукти, а фаза спаду - змушує формувати більшу кількість резервів, знижувати відсоткові ставки і т.д. Отже, враховуючи такий зв'язок між циклом і кредитною діяльністю і проводячи заходи з прогнозування коливання циклу банки можуть створювати не тільки ефективну, а ще і безпечну кредитну політику.

2 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИМ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ ЕКОНОМІКИ

2.1 Запровадження інструментарію управління індивідуальним кредитним ризиком з урахуванням чутливості галузей до циклічності економіки

Як було зазначено у першому розділі, для багатьох економік світу, включаючи і Україну, після фінансової кризи постало питання проводити аналіз кредитних ризиків враховуючи фазу економічного циклу, виокремлюючи галузі, котрі є ациклічними або навпаки, і використовувати для зменшення ризику підхід лімітування діяльності у певній сфері чи галузі або ж повної відмови від надання певних кредитних послуг. Безумовно, в залежності від обраної кредитної стратегії, наприклад агресивної, банк може і ігнорувати деякі фактори впливу на ІКРБ, маючи, наприклад, велику кількість резервів, однак така поведінка буде нераціональною та неефективною.

Для подальшого аналізу на чутливість до циклу було відібрано 6 галузей української економіки, кредитування у котрі було найбільшим зі сторони українських банків, а саме: сільське господарство, електропостачання, переробна промисловість, операції з нерухомим майном, будівництво, торгівля. Масштаби обсягів кредитування показані разом з показником ВВП, а період дослідження поділено на періоди економічного спаду або зростання (показано стрілками); виділено 2 точки – піку і «дна» економіки (позначено хрестиками).

Галузь сільського господарства завжди була і є найбільш життєво важливою галуззю, бо фактично відображає рівень життя громадян. Особливість цієї галузі – сезонний характер виробничого процесу, і відповідно і кредитного процесу також [59].

Рисунок 2.1 підтверджує факт наявної сезонної складової у процесі ділового циклу і кредитування – підвищення показника у перших двох кварталах і спад у 3 і 4 кварталі.

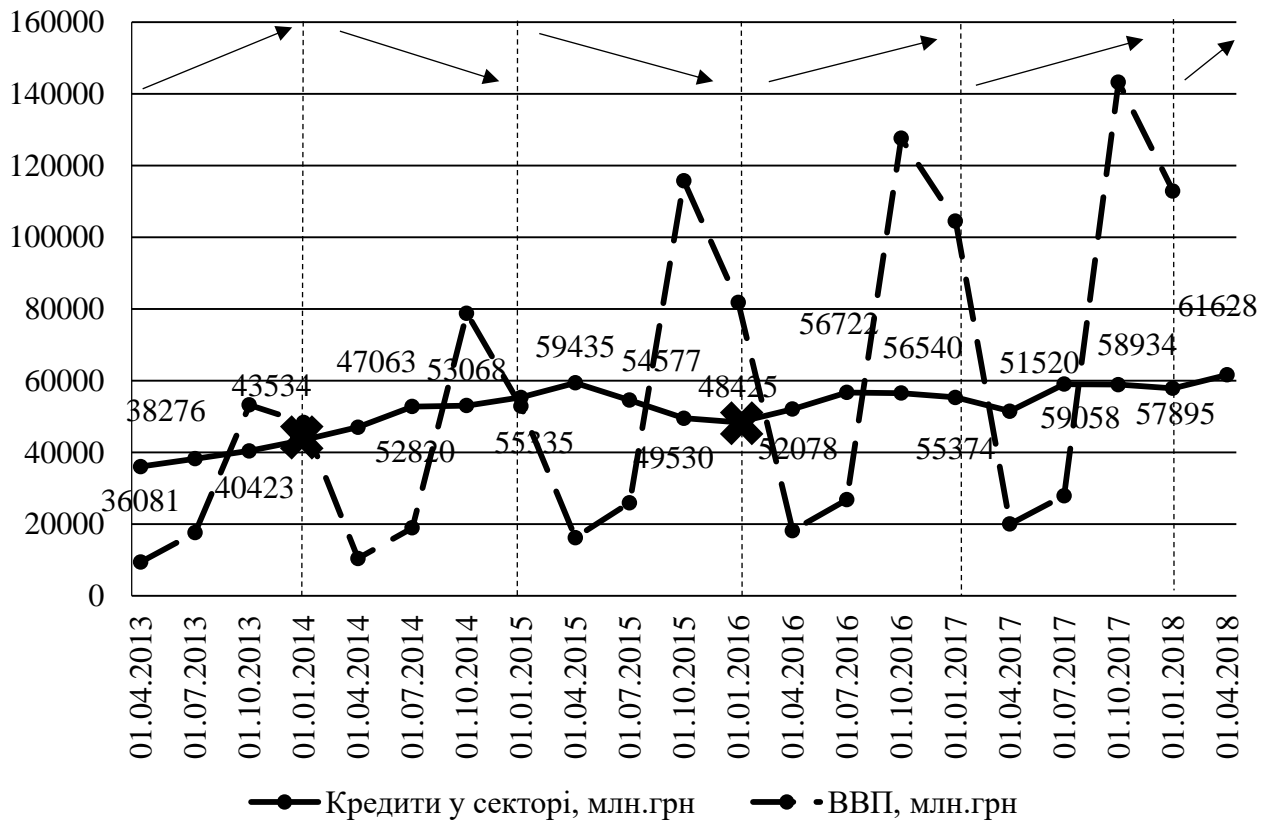

Рисунок 2.1 – Динаміка зміни наданих кредитів і ВВП для галузі «Сільське господарство» у період 01.04.2013 – 01.04.2018 рр. у щоквартальній динаміці, млн. грн. (складено на основі [41], [44])

Галузь є ациклічною, оскільки під час як фази спаду, так і фази зростання кардинальних змін у обсягах кредитування не спостерігалось, що пояснюється тим, що фактично галузь, де виробляють товари першої необхідності, завжди працює і розвивається через попит населення навіть у кризові періоди.

Наступна галузь – електропостачання, що являє собою комплекс технічних засобів і організаційних заходів для забезпечення споживача електроенергією; надання електричної енергії споживачу за допомогою технічних засобів передачі та розподілу електричної енергії на підставі договору [60].

Рисунок показує, що галузь є ациклічною, оскільки під час як фази спаду, так і фази зростання кардинальних змін у обсягах кредитування не спостерігалось.

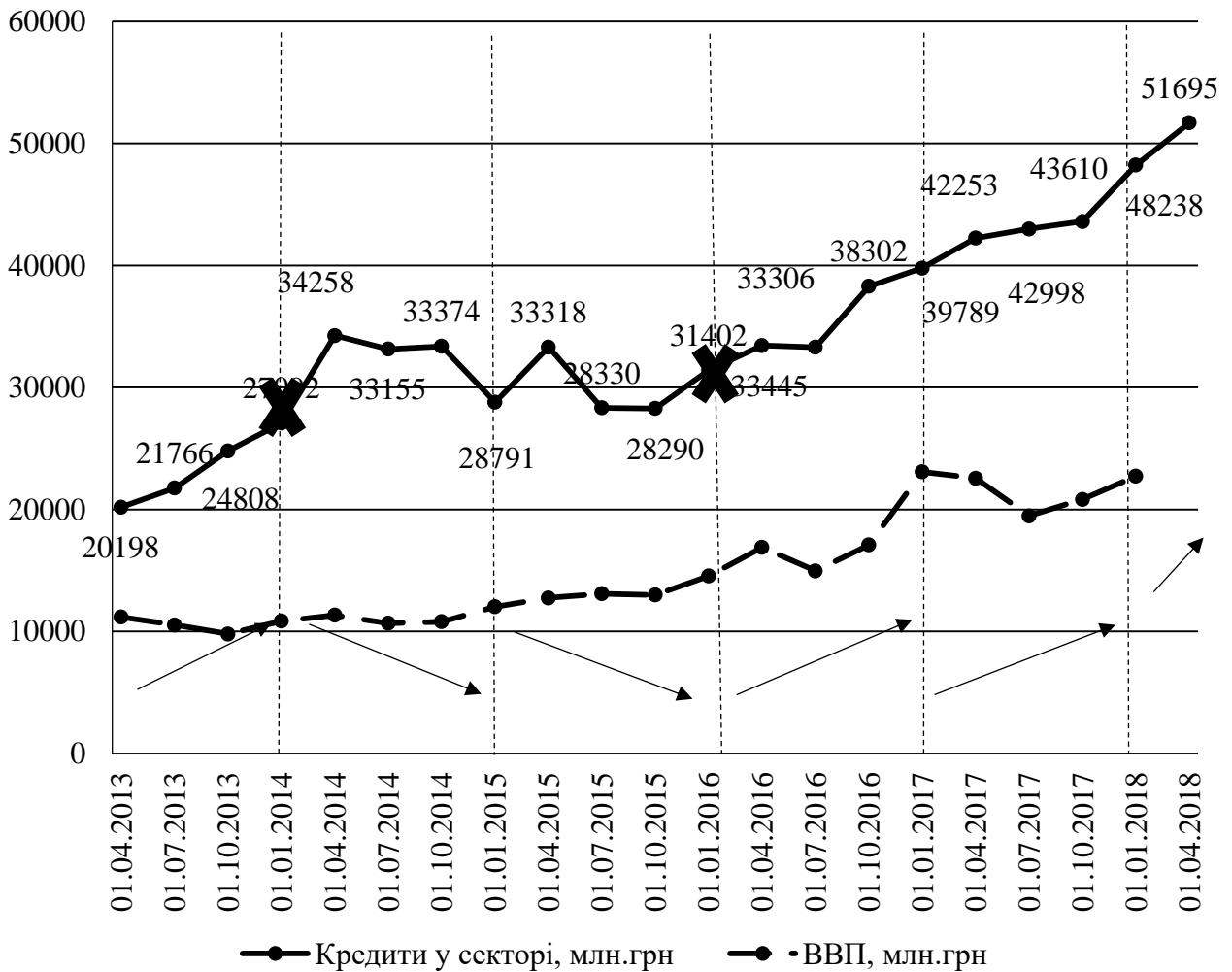

Рисунок 2.2 – Динаміка зміни наданих кредитів і ВВП для галузі «Електропостачання» у період 01.04.2013 – 01.04.2018 рр. у щоквартальній динаміці, млн. грн. (складено на основі [41], [44])

Скорочення показника у кінці 2014 року відображає процес повернення заборгованості підприємств кредитонадавачам, однак у наступному році (2015) показник одразу зріс за 1 квартал, фактично повернувшись на рівень як кінця 2014 року, так і аналогічного кварталу 2014 року. Незважаючи на велику кількість збиткових підприємств в сфері електропостачання, 33,3% опитаних керівників розраховували на отримання кредитів протягом 2017 -2018 року [61].

Переробна промисловість посідає значне місце у функціонально-галузевої структурі агропромислового комплексу і розвивається у тісному взаємозв'язку з центральною його ланкою – сільським господарством.

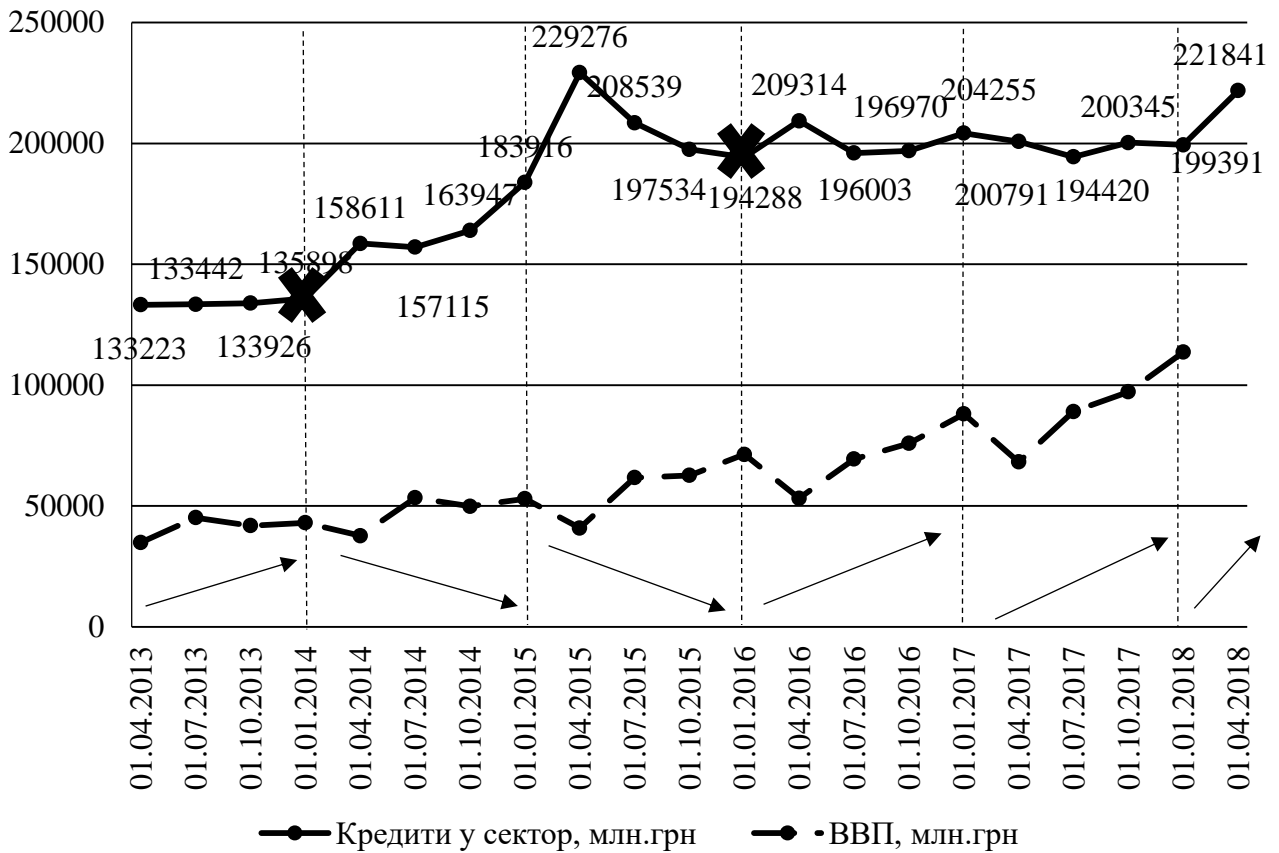

Рисунок 2.3 – Динаміка зміни наданих кредитів і ВВП для галузі «Переробна промисловість» у період 01.04.2013 – 01.04.2018 рр. у щоквартальній динаміці, млн. грн. (складено на основі [41], [44])

Рисунок показує, що галузь є ациклічною, оскільки під час як фази спаду, так і фази зростання кардинальних змін у обсягах кредитування не спостерігалось. Спадання після піку у 2 кварталі 2015 року не можна вважати наслідком впливу економічного циклу. Така ситуація зумовлена цілком втратою великої кількості підприємств через воєнні дії у Донецькій і Луганській областях, що і спричинило значний спад у обсягах кредитування сектору як основний фактор, і як додатковий – слабкий внутрішній попит на ринку, віддання переваги іноземним підприємствам – відповідно і кредитування цих підприємств.

Аналогічна ситуація і з галуззю торгівлі і ремонту автомеханізмів. Галузь так само є ациклічною, за обсягами кредитування друга після переробної промисловості. Обсяги кредитування у критичних точках майже однакові.

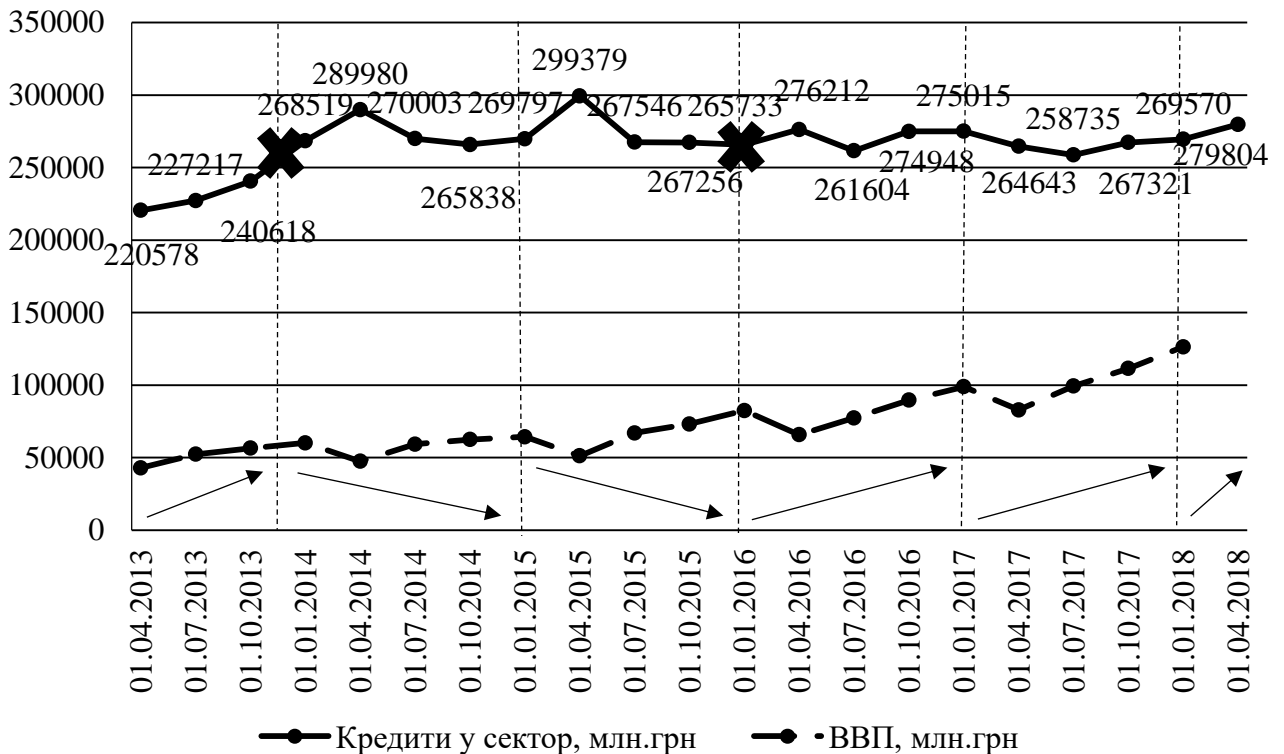

Рисунок 2.4 – Динаміка зміни наданих кредитів і ВВП для галузі «Торгівля, ремонт автомеханізмів» у період 01.04.2013 – 01.04.2018 рр. у щоквартальній динаміці, млн. грн. (складено на основі [41], [44])

Зовсім інша справа у галузі «Будівництво», що являє собою окрему самостійну галузь економіки країни, яка призначена для введення в дію нових, а також реконструкції, розширення, ремонту і технічного переозброєння діючих об'єктів виробничого та невиробничого призначення. Визначальна роль галузі будівництво полягає у створенні умов для динамічного розвитку економіки країни [60].

Рисунок 2.5 показує, що галузь є циклічною, оскільки під час фази економічного спаду відбувається скорочення обсягів кредитування майже на 30%. Як видно, таке падіння відбулося у 2 кварталі 2015 року, тобто галузь реагує на кризу із затримкою приблизно у рік – півтора, так само як, наприклад,

на девальвацію гривні. Така ситуація зі зниженням кредитування на пряму пов'язана з не вигідністю таких операцій зараз. Будь-яка будівельна компанія не буде будувати будинок, до поки майбутні мешканці не розкуплять хоча б 2/3 квартир, що зараз є майже неможливим.

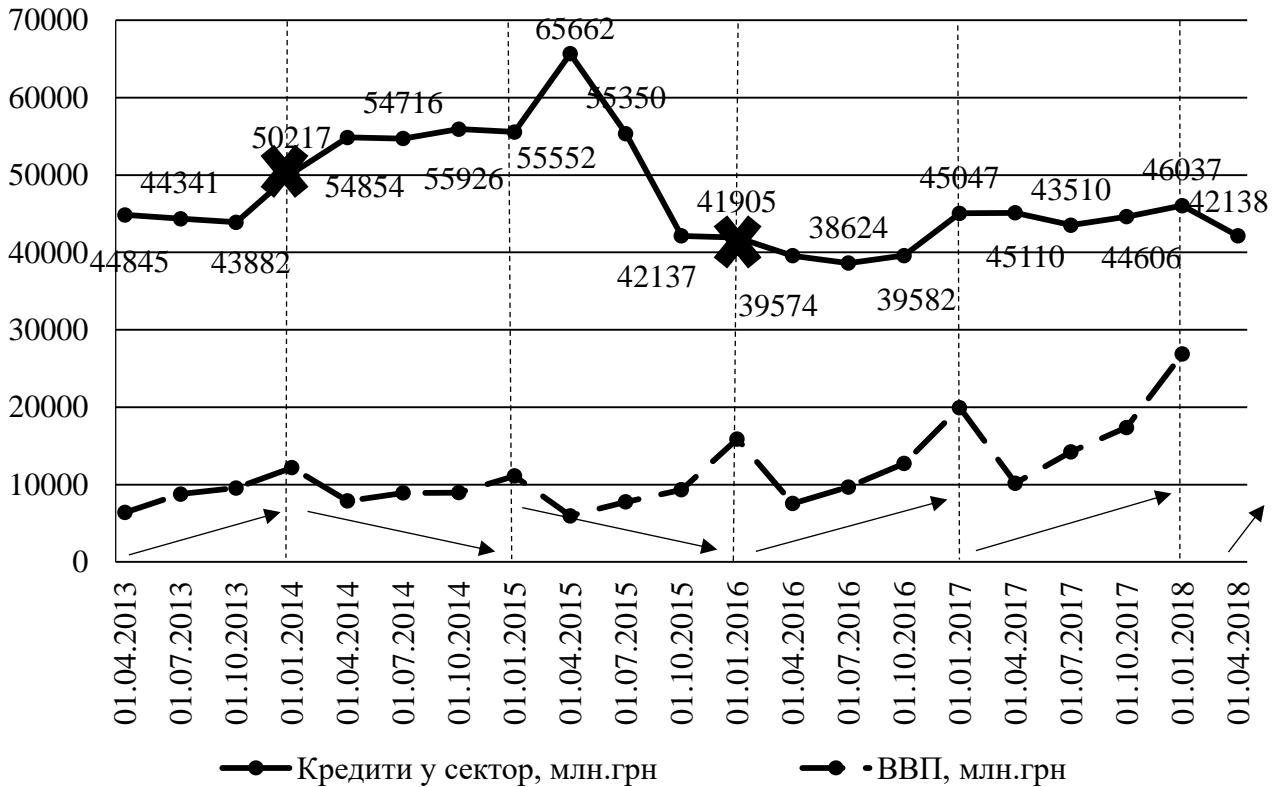

Рисунок 2.5 – Динаміка зміни наданих кредитів і ВВП для галузі «Будівництво» у період 01.04.2013 – 01.04.2018 рр. у щоквартальній динаміці, млн. грн. (складено на основі [41], [44])

В умовах, коли населення має низький рівень реальних доходів, воно фактично не в змозі заощаджувати на нову житлову площу. Через це ціни на житло просідають уже не перший рік, і за оцінкою експертів зміняться ще на 20% нижче, і через це багато людей, котрі навіть в змозі купити житло, чекають більш сприятливих умов.

Абсолютно протилежна ситуація у галуззі операцій з нерухомим майном. Згідно КВЕД, ця секція включає діяльність орендодавців, агентів і/або посередників з продажу або купівлі, надання в оренду нерухомого майна,

надання інших послуг відносно нерухомого майна, таких як оцінювання об'єктів нерухомості або дії в якості агентів рахунків депонування [60]. Діяльність може здійснюватися відносно власної або орендованої нерухомості та може виконуватися на основі фіксованих виплат або основі контракту.

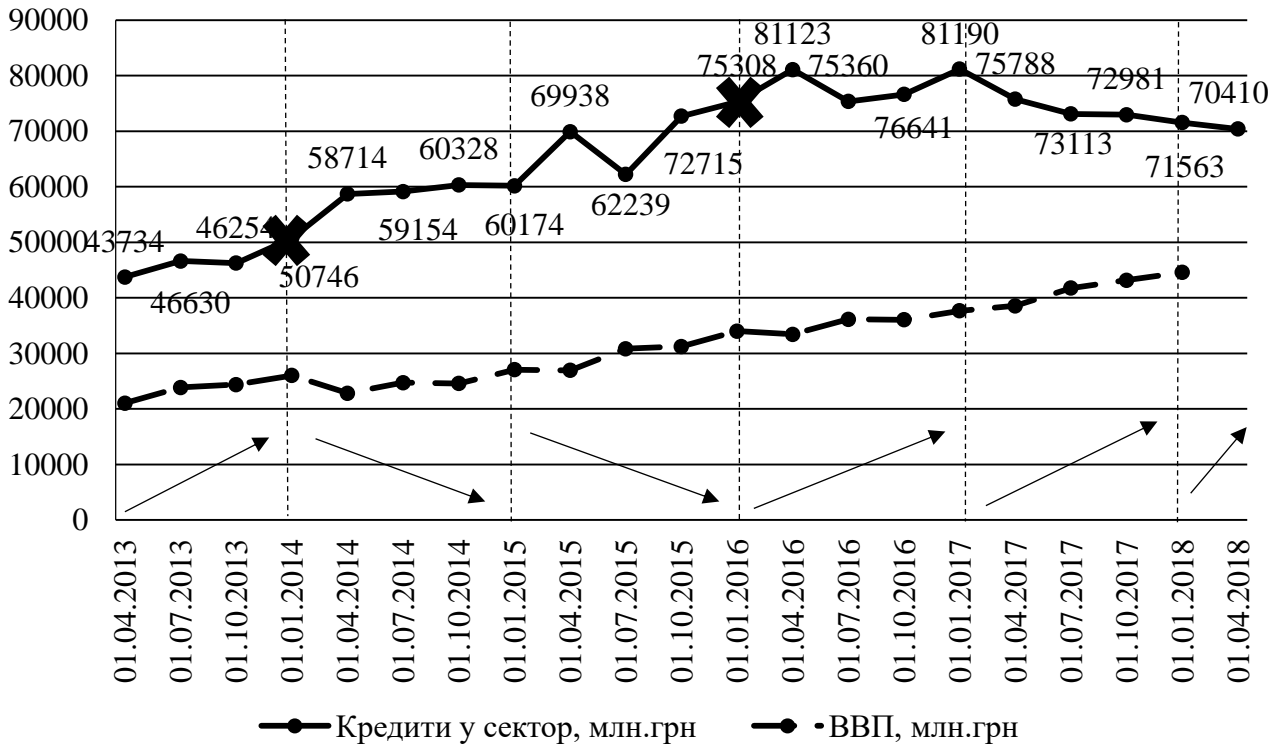

Рисунок 2.6 – Динаміка зміни наданих кредитів і ВВП для галузі «Операції з нерухомим майном» у період 01.04.2013 – 01.04.2018 рр. у щоквартальній динаміці, млн. грн. (складено на основі [41], [44])

Рисунок 2.6., що наведений вище, показує, що за період фази економічного спаду у українській економіці обсяги кредитування у галузь зросли майже на 25%, у період занепаду галузь показує свою контрциклічність. Основною причиною цього є ситуація у галузі будівництва. Громадяни, котрі не можуть купувати собі квартиру через скрутний стан доходів вимушені орендувати житло. Цей факт формує попит на вільне, доступне нерухоме майно на ринку, тому багато хто бере кредит для оформлення або придбання жилої

площі, аби проводити надавання цієї площі в оренду. Показник ВВП і у період спаду, і період зростання показував стабільну тенденцію до повільного росту.

Отже, вище зазначене вказує, що в українській економіці наявні як ациклічні, так і циклічні галузі. Безумовно, циклічність має враховуватися під час надання кредиту в певну галузь і оцінки настання можливого ІКРБ. Таким чином розроблення нових методів, що включатимуть коригування на фазу циклу, стає важливою частиною роботи кредитних підрозділів банку.

Сучасна практика показує, що використовуються майже усі можливі інструменти, більше того, продовжуються розробки як докорінно нових, так і удосконалення старих. Як приклад може слугувати розробка і затвердження Національним банком нових нормативів діяльності для банківської системи. Тобто, головну мету регулювання індивідуальним кредитним ризиком – оптимізацію кредитного ризику і економічних вигід - кожен банк виконує різними методами, що найбільше підходять саме йому, враховуючи специфіку, масштаби діяльності, і, зрозуміло, обсягу кредитного ризику, котрий захоче банк брати на себе. Тобто, для охоплення усіх змінних, що стосуються масштабів і обсягів діяльності, є доцільним використання гібридних інструментів, котрі включають у себе переваги одразу декількох методик управління і оцінки ІКРБ.

Пропонується використовувати інформацію щодо циклічності галузі для управління ІКРБ за допомогою варіації ставки і коригування застави. Крім того, отриману раніше інформацію доцільно використовувати під час розроблення кредитної політики через канал лімітування кредитів за галузями і за конкретним кредитом. У підрозділі 2.2 будуть наведені пропозиції механізмів управління ІКРБ на цих рівнях.

Взагалі відсоткова ставка складається з трьох елементів: вартості кредитного ресурсу на ринку, плати за ризик, що бере на себе банк, і відсотку прибутку за операцією [1]. При уважному розгляді складових процентної ставки по кредиту, з'ясовується, що від самих комерційних банків вона залежить в набагато меншому ступені, ніж наприклад, від інфляції та правил

ведення банківської справи, або як у нашому випадку від фази економічного циклу та чутливості до нього. Нижче на рисунку 2.7 наведений алгоритм проведення коригування відсоткової ставки відповідно до фази циклу.

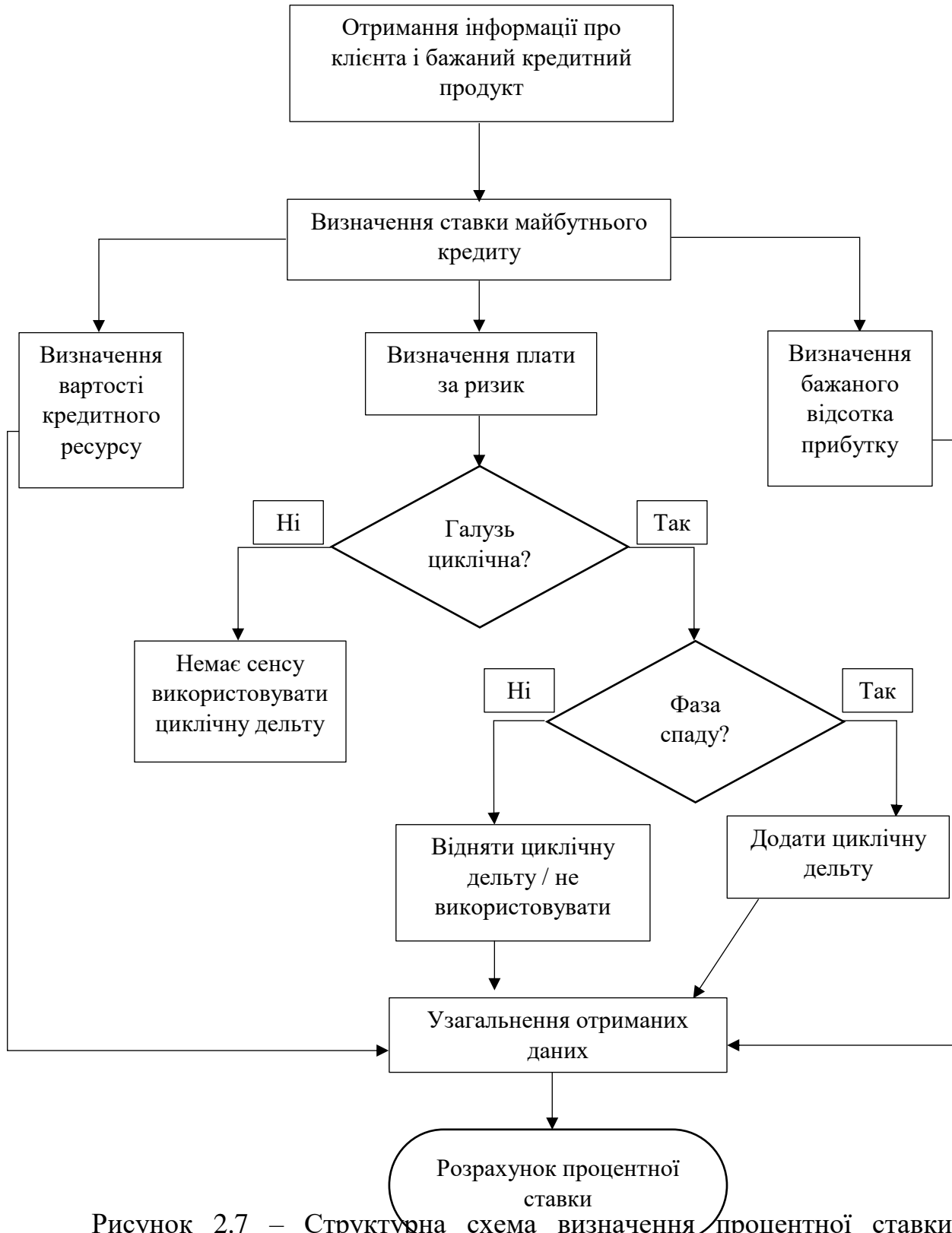

Рисунок 2.7 – Структурна схема визначення процентної ставки за кредитом з урахуванням циклічності галузі (складено автором)

Стосовно регулювання індивідуального кредитного ризику за допомогою інструментів забезпечення, а точніше застави, то важливо зазначити, що оптимізувати роботу у сфері оцінки і отримання застави у сучасних моделях має бути досліджено краще, оскільки майже будь-яка застава не є статичною у своїй вартості, що вказує на її схильність і чутливість до циклічності економіки. Будь-яка нерухомість у період кризи знецінюється, і у банку зростає можливість наразитися на кредитний ризик. А враховуючи, що більше 95% у банківській системі всіх кредитів взяті під заставу нерухомості, то такі потенційні втрати можуть вплинути як на банк, так кожен окремий кредит. Тобто, інакше кажучи, втрати банк може понести як через галузь, що схильна до циклічності, так і через чутливий до циклу об'єкт застави. Запропонований механізм вказаний на рисунку 2.8.

Однак не лише через інструменти мінімізації витрат можна використовувати інформацію щодо циклічності галузей. Під час розроблення кредитної політики є доцільним проводити дослідження ринку і відповідно створювати політику лімітування банку, тобто обмеження кредитування у певні галузі. Тобто банк визначає на етапі розробки кредитної політики – для яких галузей будуть надаватися кредити, скільки буде займати частка кредитів для циклічних галузей і відповідно формувати більше резервів на випадок зниження кредитоспроможності позичальника. Або діяти більш радикально – не кредитувати циклічні галузі взагалі, займати більш консервативну позицію.

Також необхідно враховувати цю інформацію на стадії роботи з клієнтами у підрозділі фронт-офісу, тобто, по-перше, менеджерам треба доступно довести розроблену стратегію банку до підлеглих. По-друге, сам працівник повинен постійно звіряти дозволені обсяги кредитування у циклічну галузь вцілому – тобто звіряти ліміт, що залишився, за однією кредитною операцією – обсяг можливого наданого кредиту. Фактично надання більшої автономії працівникам фронт-офісу значно спрощує процес управління ІКРБ. По-третє, у разі виявлення нелімітованої операції через помилку необхідно одразу вживати дії щодо ліквідації наслідків.

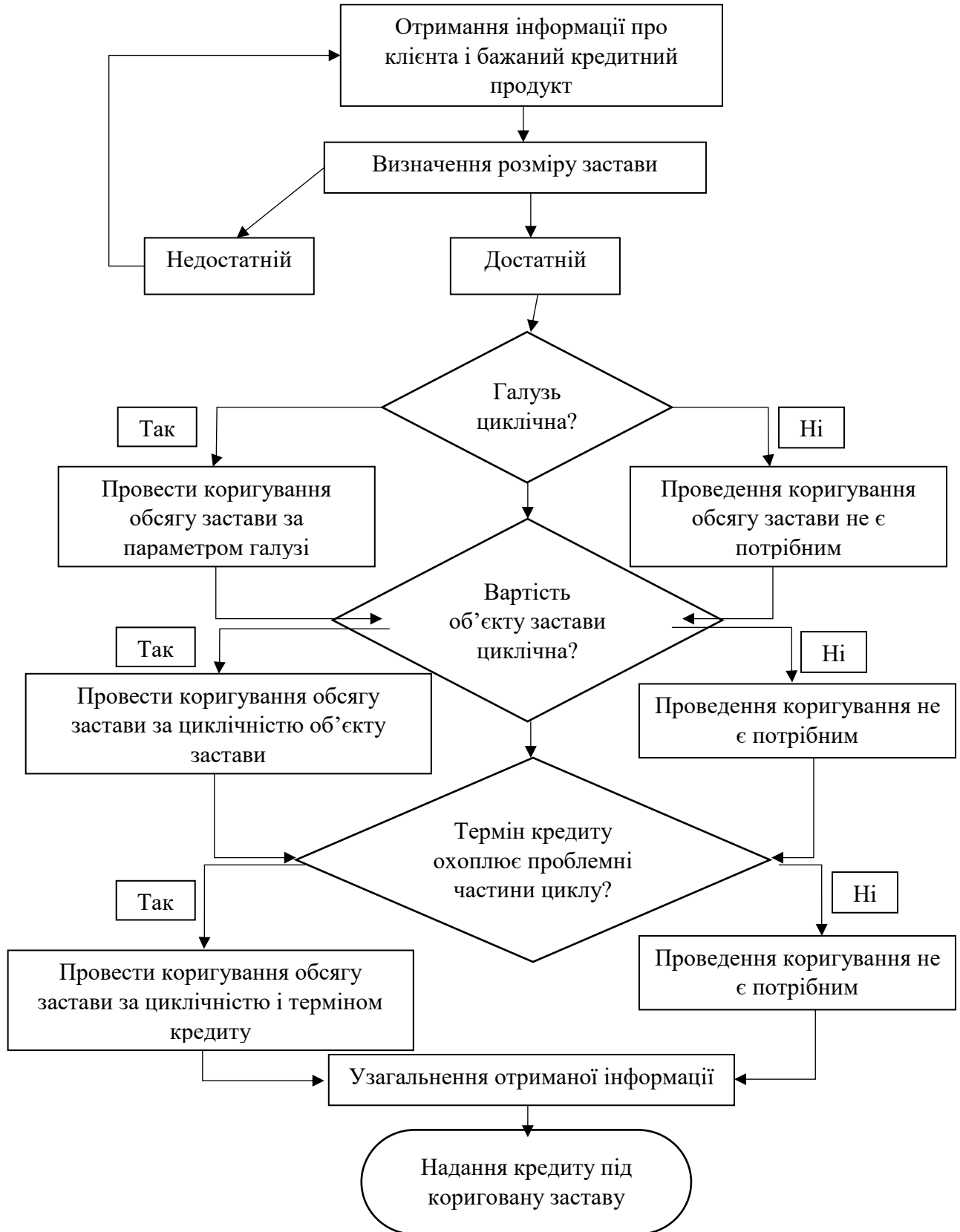

Рисунок 2.8 – Структурна схема визначення обсягу застави за кредитом з урахуванням циклічності галузі (складено автором)

2.2 Пропозиції щодо формування заходів з управління індивідуальним кредитним ризиком з урахуванням фази економічного циклу

Раніше було згадано, що інформацію щодо циклічності доцільно використовувати не лише для роботи з інструментами мінімізації втрат у поточному періоді, при конкретній операції, а і під час розроблення кредитної політики банку, а саме у визначенні максимальної кількості кредитів у певну галузь і визначенні проміжку часу, коли варто формувати резерви, а коли розпочинати розгорнуту політику продажу кредитних продуктів. Таким чином пропонується аналізувати диверсифікацію кредитного портфеля для визначення можливої концентрації наданих кредитів у чутливих до фази економічного циклу галузях за допомогою розрахунку індексу концентрації галузевого кредитування – модифікованого індексу Херфіндаля-Хіршмана:

$$HHI_{SC} = \left(\frac{\sum Cr_1}{\sum SC} \right)^2 + \left(\frac{\sum Cr_2}{\sum SC} \right)^2 + \dots + \left(\frac{\sum Cr_n}{\sum SC} \right)^2 \quad (2.1)$$

де HHI_{SC} – індекс концентрації галузевого кредитування;

$\sum Cr_1$ – кредити у галузь №1;

$\sum Cr_2$ – кредити у галузь №2;

$\sum Cr_n$ – кредити у галузь n;

$\sum SC$ – валове кредитування галузей.

Методику розрахунку показника, котрий пропонується впровадити для розрахунку і аналізу ІКРБ, продемонстровано на прикладі банків з державною часткою (АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «ОЩАДБАНК», АБ «УКРГАЗБАНК»), банків іноземних банківських груп (ПАТ «АЛЬФА-БАНК», АТ «ПРЕУС БАНК МКБ», АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»), банків з приватним капіталом ПАТ

«ПУМБ», ПАТ «БАНК ПОРТАЛ»), а також на прикладі банків, що ліквідовані, збанкрутіли або знаходяться у стані ліквідації (ПАТ КБ «Фінансова ініціатива», Кредитпромбанк, Дельта банк, Банк ТРАСТ, Родовід Банк). Як базу порівняння взято індекс концентрації галузевого кредитування банківської системи України, розрахований за тим самим принципом. Заштрихований проміжок на графіку – зона, в якому допустима безпечна зміна ІКГК, тобто без нараження на втрати за кредитним ризиком через надмірну концентрацію кредитування в одній галузі.

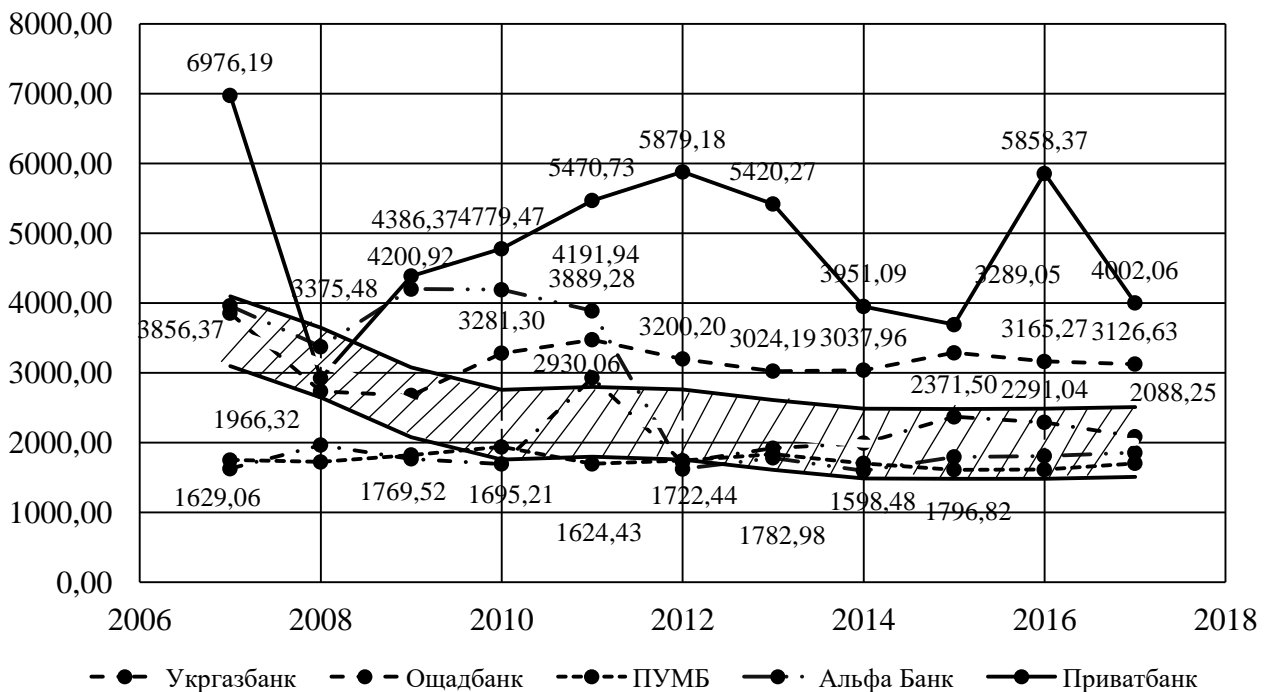

Рисунок 2.9 – Динаміка індексу концентрації галузевого кредитування, розрахованого для найбільших банків за обсягом активів за період 2007 – 2017 рр. (складено автором)

Як видно на вказаному рисунку 2.9., у безпечній зоні ІКГК коливається у банках ПУМБ і Укргазбанк, що свідчить про низьку вірогідність великих втрат при настанні кредитного ризику в певній окремій галузі, з 2011 року диверсифікацію на необхідному рівні проводить і Альфа банк. Паралельно з цим, спостерігається систематичне недотримання необхідного рівня

диверсифікації у Приватбанку. Дилема цього банку полягає в тому, що цей банк є системно важливим для банківської системи України, і фактично Національний банк і держава не допустить його банкрутства, як наприклад, це сталося у 2017 році (банк має статус «too big to fail»). Тому для такого типу банку розрахунок подібних індексів, як наприклад HNI_{SC} , не є статистично і економічно значущим, оскільки не може об'єктивно відобразити стан досліджуваного банку. Схожа ситуація і з диверсифікацією Ощадбанку, хоча тут цей процес проводиться більш ретельно – перевищення верхньої межі безпечної зони незначне.

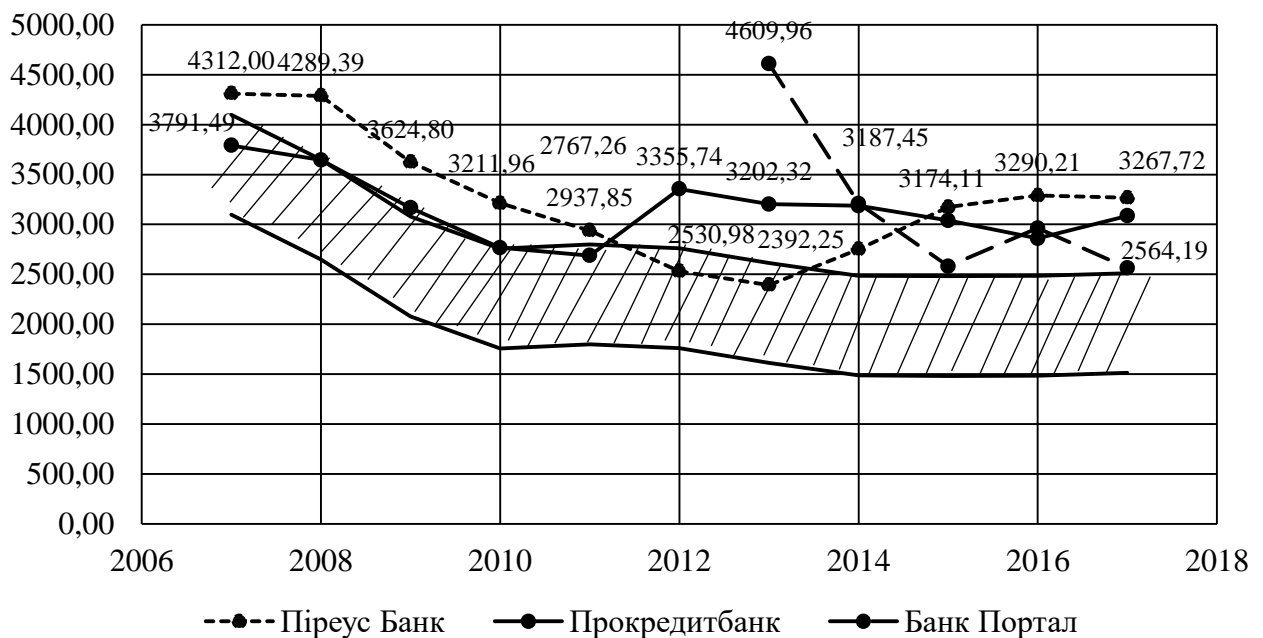

Рисунок 2.10 – Динаміка індексу концентрації галузевого кредитування, розрахованого для банків з малою мережею відділень і невеликим обсягом активів за період 2007 – 2017 рр. (складено автором)

У випадку з банками з малою мережею відділень або невеликим обсягом активів ситуація стосовно диверсифікації є більш актуальною і необхідною для регулювання – частіше невеликі банки не накопичують значної кількості резервів на випадки нараження на ризик, часто сконцентровані на діяльності в певній галузі, через відсутність великої кількості відділень дуже залежні

факторів, що обумовлюють кредитний попит у конкретному регіоні. У досліджуваних банках ІКГК з 2013 року перевищує допустиме значення, однак у випадку аналізу невеликого банку важливо визначити основну галузь концентрації кредитної діяльності – у випадку з Піреус Банком і Прокредитбанком концентрація кредитної діяльності відбувається у галузях торгівлі і сільського господарства, в котрих не виявлено чутливості до циклу, а отже і вірогідність банкрутства банку знижується. Банк Портал, у свою чергу, сконцентрований на кредитах у галузь нерухомості (36% від усіх кредитів) і операцій з нерухомим майном (27%), тобто при настанні кризової ситуації зростає вірогідність невиконання за кредитами за цими чутливими до циклу галузями.

Ситуація за ІКГК для неплатоспроможних банків представлена нижче (рисунок 2.11).

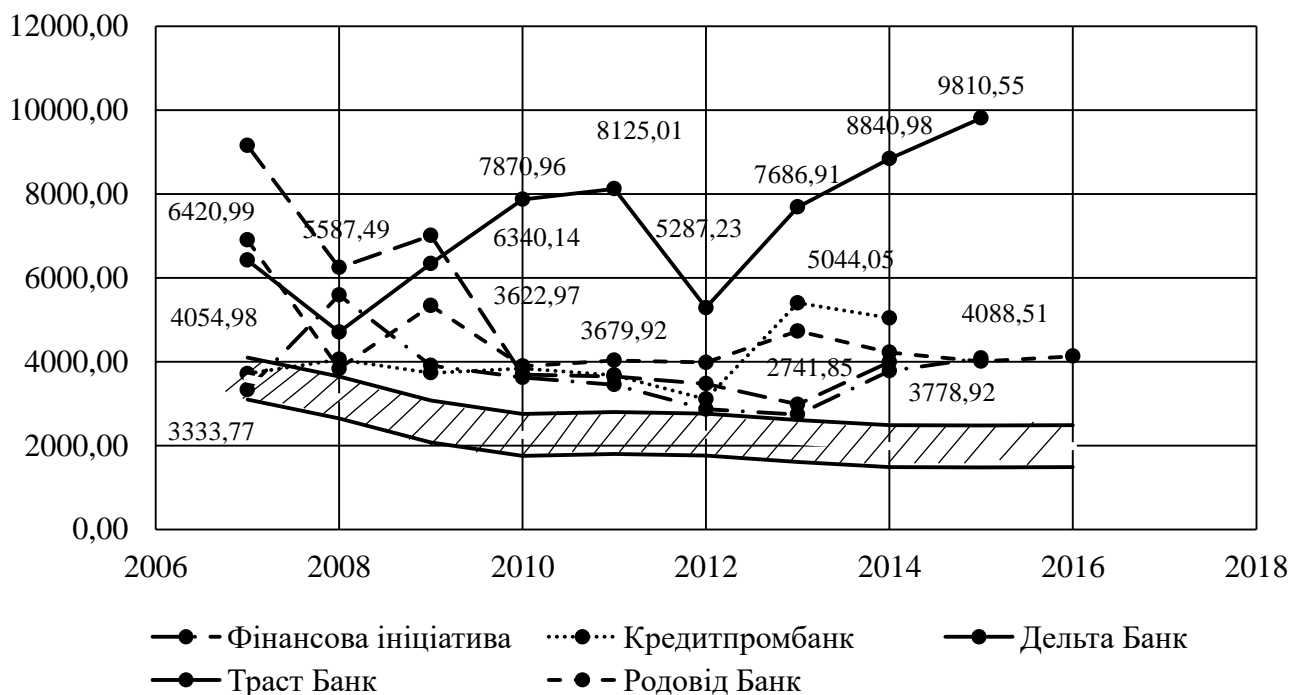

Рисунок 2.11 – Динаміка індексу концентрації галузевого кредитування, розрахованого для неплатоспроможних банків за період 2007 – 2016 рр. (складено автором)

Аналізуючи отримані дані, можна спостерігати регулярне перевищення «безпечної зони» показника ІКГК і відсутність заходів з проведення диверсифікації кредитної діяльності банків, що фактично підірвало кредитну діяльність цих банків. Цей і інші фактори при настанні чергової кризи на політичній основі у 2014 році, спричинили їх подальше банкрутство протягом наступних 2 років: банк «Фінансова ініціатива» сконцентрував майже всю діяльність у галузі сільського господарства, і хоча галузь є ациклічною, однак це кредитування відбувалося в агрохолдинги східних регіонів і компаній, і при втраті території Донецької і Луганської областей, банк втратив як мережу відділень, так і можливість повернути раніше надані кредити. Кредитування тільки східних регіонів стало причиною банкрутства і Траст Банку. Родовід Банк і Дельта банк концентрували діяльність у галузях будівництва на рівні 45-50% від загальних кредитів.

Таким чином, на прикладі діяльності українських банків констатовано факт того, що концентрація кредитного портфеля у чутливих галузях, що автоматично підвищує обсяг ризику і потенційних втрат, при настанні чергової кризи, як економічної, так і політичної, здатна спричинити банкрутство банку. Недотримання норм диверсифікації має більший вплив на невеликі банки, які або сконцентровані на певній галузі, або не мають великої кількості відділень, однак проведення заходів розрахунку і регулювання ІКГК є актуальним і для великих банків, оскільки їх банкрутство спричиняє більше збитків і шкоди для банківської системи і економіки в цілому. Розрахунок ІКГК дозволить банку контролювати власне кредитування в певну галузь, і як наслідок, запобігати концентрації небезпечних кредитів у власному кредитному портфелі.

Розробка нових підходів до управління кредитними ризиками, пошук і вдосконалення нових інструментів і методик фактично є постійним процесом для відділів ризик-менеджменту як для закордонних банків, так і для вітчизняних. Постановою №312 «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 12.05.2015 року Правлінням НБУ було встановлено вимоги до формування банками буферів

капіталу, в тому числі і контциклічного, котрий з'являтиметься в період кредитної експансії, коли стрімке зростання кредитного портфеля створює системні ризики. Завдяки цьому буферові банки отримають додатковий захист на випадок реалізації системних ризиків [75]. Максимальний розмір буферу – 2.5%, однак пропонуємо перерахувати і збільшити цей показник, спираючись на результати отриманих вище досліджень.

Постановою № 64 «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» від 11 червня 2018 року Правлінням НБУ були визначені цілі і принципи управління ризиками, які виникають за всіма напрямками діяльності банку, в тому числі і за кредитним ризиком [76]. Згідно з цією Постановою банкам необхідно сформувати нові системи з управління ризиками. Пропонується використовувати вище описані дослідження і висновки для формування системи управління ІКРБ.

Таблиця 2.1 – Графік виконання банками України та банківськими групами заходів із запровадження вимог Положення про організацію системи управління кредитним ризиком в банках України та банківських групах [76]

Захід	Термін виконання банком	Термін виконання банківською групою
1	2	3
Розроблення стратегії управління ризиками; політики та процедур запровадження нових продуктів і значних змін у діяльності банку; процедур ескалації порушень лімітів ризиків; порядок, форми, наповнення та періодичності надання звітів суб'єктам системи управління ризиками	до 30 березня 2019 року	до 30 червня 2019 року
Розроблення політики управління кредитним ризиком	до 30 березня 2019 року	до 30 червня 2019 року
Розроблення методик, методів, обов'язкових інструментів	до 30 червня 2019 року	до 30 вересня 2019 року
Розроблення процесів, інформаційних систем та систем звітування	до 30 вересня 2019 року	до 30 грудня 2019 року

Аналіз заходів, котрі вимагається здійснити для кожного банку, показує, що зміна старих і формування нових стандартів стосується усіх аспектів роботи з кредитними ризиками – починаючи від стратегії, яку розробляє банк в залежності від своєї політики, закінчуючи удосконаленням існуючого програмного забезпечення і систем звітування перед зборами акціонерів і Національним банком.

Рисунок 2.12 – Використання інформації щодо циклічності для удосконалення елементів кредитної політики (складено на основі [76])

Використання отриманих раніше даних щодо чутливості до фази економічного циклу пропонується проводити на всіх рівнях управління ІКРБ, починаючи з формування кредитної політики банку. Даний процес ураховує низку факторів макро- (ситуація на банківському ринку, стан макросередовища) і мікросередовища (операційний рівень, кадровий рівень, рівень розвитку інформаційних систем у конкретному банку) [76]. Серед обов'язкових складових політики банку за кредитами дані про циклічність можна використати для певних елементів за схемою, наведеною на рисунку 2.12.

Окрім методичного забезпечення, ефективна робота із запобігання настанню втрат через ІКРБ потребує належного розвитку банківського програмного забезпечення. Це необхідно для оперативного попередження ризику уже на стадії роботи фронт-офісу, і фактично має включати в себе низку факторів-індикаторів, котрі будуть надавати дозвіл на відкриття кредитної угоди. В такому програмному забезпеченні «кредитного дозволу» пропонується використовувати наступні індикатори, котрі будуть опрацьовуватися програмою у режимі онлайн:

- сума бажаного кредиту – попередження виникнення кредитів з великою часткою від загального кредитування, фактично попередження концентрації за певним кредитним продуктом, а не за цілою галуззю; можливе надання за великої кількості гарантій зі сторони позичальника;
- вид забезпечення – визначення ліквідності забезпечення, і, в умовах циклічності економіки, визначення, наскільки забезпечення може знецінитися або подорожчати протягом терміну кредитування;
- термін кредитування – визначення того, чи протягом терміну кредиту можливі зміни фази економічного циклу, які призведуть до можливих втрат, фактично використання інформації з прогнозування циклічності;
- загальний ліміт кредитування – доступ у працівника в режимі онлайн визначити, чи відповідає надання поточного кредиту всім лімітам за

циклічними галузями, які визначені у кредитній політиці банку, і відповідно можливість одразу відхилити дозвіл на надання кредиту;

- додаткова відсоткова ставка – розрахунок відсоткової ставки для кредитування на основі вище викладених і введених індикаторів, тобто додавання до ставки за кредитом коригуючої ставки на можливі втрати через зміну фази економічного циклу;

- мета отримання кредиту – аналіз цільового призначення кредиту, тобто аналіз галузі, для якої оформлюється кредит, на схильність до циклічності.

Така програма, як видно, проводитиме аналіз на основі не лише цифрових показників, а більше комбінуючи кількісні і якісні показники, тому розробка такої програми вимагає детальної розробки, аби охопити всі можливі варіанти і комбінації індикаторів, і надавати сумарний висновок для працівника, можливо у бальному (оцінка кожного індикатора у балах, і розрахунок сумарного «балу за кредит» - високого або недостатнього) або у відсотковому еквіваленті (відсоток можливих втрат) і може бути виконана у MS Excel за допомогою макросів.

В українських реаліях нестабільності як банківської системи, так і економіки в цілому, актуальним стоїть питання реагування на неочікувані та незаплановані кризи, як наприклад політична криза 2014 року. Таким чином, процедури стрес-тестування як індикатор готовності банку до неочікуваних змін середовища і можливої реалізації ІКРБ, є необхідними до проведення і відповідного аналізу з подальшим коригуванням політики банку.

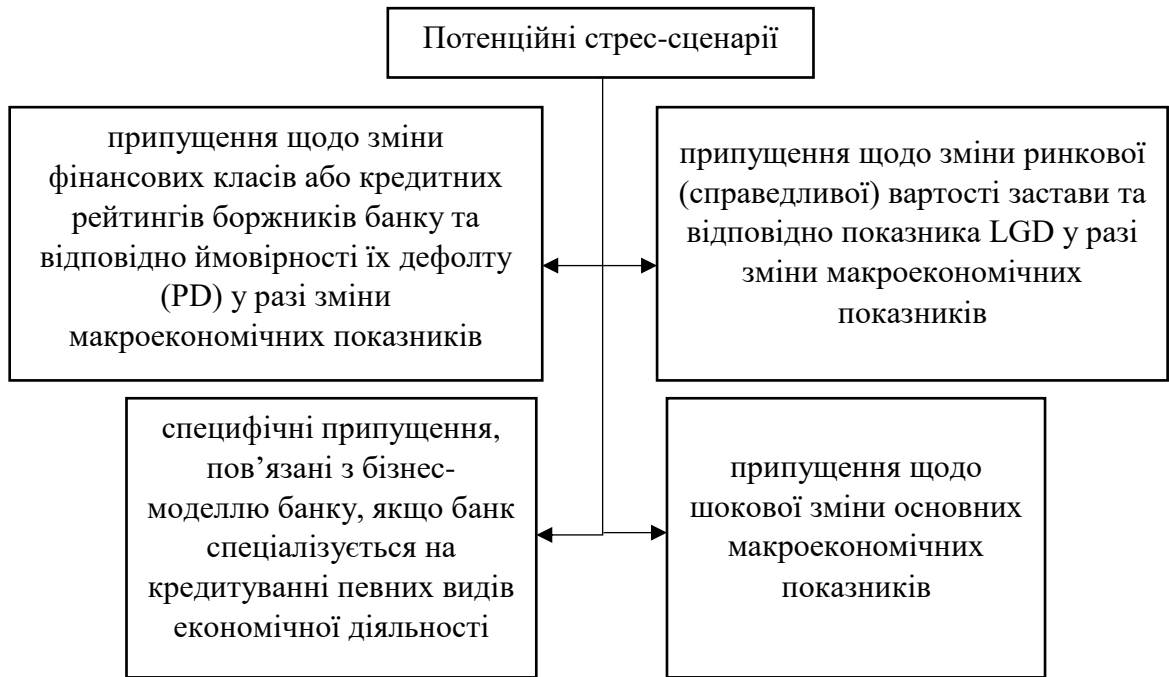

Рисунок 2.13 – Потенційні стрес-сценарії, які використовують банки України для стрес-тестування (складено на основі [76])

В розрізі аналізу чутливості галузевого кредитування до зміни фази економічного циклу пропонуємо також додати сценарій повного занепаду однієї з галузей, тобто якщо за всіма кредитами певної галузі виникне ІКРБ, і відповідно перевірити на якому рівні готовий банк до настання такої ситуації, наскільки буде витрачена ресурсна база, чи сформовано контрциклічний буфер на необхідному рівні, наскільки зміниться ризик- і кредит-апетит банку, чи змусить це змінити його свою кредитну політику у поточному періоді. Відповідно до результатів такого аналізу і роботи відділу управління ризиками можна буде формувати свою кредитну політику більш раціонально і успішно.

Розроблення кредитної політики за умови врахування циклічної складової разом з впровадженням провідних програм для управління ІКРБ фактично спрощує і процедуру звітування щодо кредитного ризику, оскільки всі дані будуть в електронному режимі і легко прийматимуть репрезентативний вигляд для звітування, і крім того, система жорсткого лімітування значно скоротить обсяг операцій з неочікуваним настанням втрат через ІКРБ.

Таким чином, пропонується у ході розробки методики роботи системи управління ІКРБ, використовувати інформацію стосовно впливу зміни фаз економічного циклу на кредитну діяльність банку на наступних рівнях:

- рівень розробки кредитної політики – більш агресивна чи консервативна політика кредитування як в цілому, так і для окремої галузі, враховуючи дані про циклічність відповідно до політики прийняття або уникнення ризику регулювати діяльність банку;

- рівень створення і використання нового програмного забезпечення – обробка даних про циклічність якісного і кількісного характеру, виведення результатів для первинного кредитного рішення – на рівні працівника фронт-офісу;

- рівень управління диверсифікацією кредитного портфеля – розрахунок показника ІКГК за наданою методикою, визначення галузей, концентрація в яких наражає банк на ризик, потенційно прогнозування майбутньої політики і дій конкурентів, прорахунок можливості нараження конкурентів на ІКРБ за конкретною галуззю для подальшого можливого зайняття необхідних секторів ринку;

- рівень стрес-тестування для перевірки необхідного рівня резервів – розрахунок достатності обсягу резервів на випадок настання одного зі стрес-сценаріїв або декількох стрес-сценаріїв, котрі виникли через різні фактори, включаючи зміну фази економічного циклу.

ВИСНОВКИ

Хоча фінансові установи стикаються з труднощами протягом багатьох років та з багатьох причин, основна причина серйозних банківських проблем продовжує бути безпосередньо пов'язаною з невисокими кредитними стандартами або їх невиконанням зі сторони позичальників та контрагентів, з неефективним механізмом регулювання кредитних ризиків, або відсутністю уваги до змін у економічних чи інших обставинах, які можуть призвести до погіршення кредитоспроможності контрагентів банку.

Проаналізувавши наукові праці вітчизняних і закордонних науковців можна стверджувати, що досі не існує одного єдиного визначеного поняття індивідуального кредитного ризику. На основі аналізу багатьох версій і наукових праць визначено, що індивідуальний кредитний ризик – це ризик, що має певну імовірність настання, стосується певного позичальника чи контрагента, і котрий виражає неможливість позичальника виконати свої раніше взяті зобов'язання за договором перед банком, при чому за неможливості банку скористатися наявними засобами забезпечення кредиту.

Розглянуті підходи щодо складових визначили ІКРБ як комплексне поняття, котре включає показники, що проявляються у різні моменти /етапи. Однак ці складові по-різному проявляються в залежності від умов кредитування. Аналіз наданих понять виявив такі особливості індивідуального кредитного ризику як різний характер прояву і можливість управління ним, ймовірність виникнення як у зовнішньому середовищі, так і внутрішньо, через проблеми у самого позичальника. Тому наголошено, що для успішного регулювання ІКРБ необхідно виділяти основні потенційні джерела або фактори походження такого ризику, макроекономічного (зовнішнього впливу) і мікроекономічного (внутрішнього впливу) характеру, тобто до узагальнення підходять зі сторони спроможності до керування ризиками, зі сторони середовища походження аби виявити, чи фактор проявився з вини

позичальника чи причиною слугувало дещо інше (економічне чи соціальне явище). З часом, більш детальним став і аналіз політики самого банку, його стратегічних і тактичних цілей, а також міри впливу певних управлінських рішень. Адекватне і своєчасне рішення проблем, пов'язаних з ІКРБ, потребує розвиненого інструментарію аби за кожної певної ситуації в умовах дефіциту часу або ресурсів можна було використати один із інструментів. Більшу зацікавленість останнім часом проявлять до використання неформальних методів, оскільки частіше за все вони несуть вирішення проблем пропозиціями творчого характеру, що допомагає більше у створенні нетривіальних рішень для прогнозу майбутніх кризових явищ або отримання переваг перед конкурентами. Поєднання інструментарію зі стадіями кредитного процесу і методикою прийняття рішень дозволяє диференціювати методи оцінки кредитоспроможності банків-позичальників і на цій основі підвищити якість управлінських рішень.

Остання економічна криза показала, що методи оцінки кредитного ризику на основі моделей внутрішніх рейтингів, що враховують рекомендації угоди Базель II (IRB-підхід), схильні до проциклічності, тобто мають істотну залежність від фази економічного циклу, тому управління ІКРБ у цьому напрямі необхідно розвивати і шукати оптимальні сценарії розвитку. На прикладі таких країн як Україна і Великобританія було доведено вплив зміни фази економічного циклу на кредитну діяльність, можна стверджувати про прямий зв'язок між фазою економічного циклу і кредитною діяльністю, певна фаза стимулює банки або розробляти нові банківські кредитні продукти, або змушує формувати більшу кількість резервів, знижувати відсоткові ставки. Для багатьох економік світу, після фінансової кризи постало питання проводити аналіз кредитного ринку і кредитних ризиків враховуючи фазу економічного циклу, виокремлюючи галузі, котрі є ациклічними або навпаки і використовувати для формування мінімально ризикової діяльності через лімітування діяльності у певній сфері чи галузі або ж повної відмови від надання певних кредитних послуг. Безумовно взаємозалежності від обраної

кредитної стратегії, наприклад агресивної, банк може і ігнорувати деякі фактори впливу на ІКРБ, маючи наприклад велику кількість резервів, однак така поведінка буде нерациональною та неефективною.

Для аналізу на схильність до циклічності було проаналізовано 6 галузей української економіки, котрі кредитувалися банками найактивніше. Було визначено фази економічного циклу в Україні за останні 10 років, виявлено, що більшість галузей, котрі кредитують українські банки є ациклічними. Виняток становило будівництво, котре має циклічний характер, і операції з нерухомим майном, котрі є мають контрциклічне проявлення під час економічного падіння. Дану інформацію доцільно використовувати під час формування кредитного рішення через зміну процентної ставки за кредитною операцією для кожної галузі окремо, було складено алгоритм визначення умов кредитування з використанням інформації для формування ефективної відсоткової ставки і ефективному процесу визначення обсягу застави.

Практичне запровадження результатів та досліджень кваліфікаційної роботи виражене у запропонуванні банкам для розрахунку нового показника – індикатора, розрахунок якого дозволить виявляти небезпечну концентрацію в галузях і уникати настання ІКРБ через вплив циклічності. Таким чином пропонується аналізувати диверсифікацію кредитного портфеля для визначення можливої концентрації наданих кредитів у чутливих до фази економічного циклу галузях за допомогою розрахунку індексу концентрації галузевого кредитування – модифікованого індексу Херфіндаля-Хіршмана - HHI_{SC} , котрий розраховано як сума квадратів часток кредитування усіх галузей конкретно взятого банку.

Методику розрахунку показника, котрий пропонується впровадити для розрахунку і аналізу ІКРБ, було продемонстровано на прикладі банків з державною часткою (АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «ОЩАДБАНК», АБ «УКРГАЗБАНК»), банків іноземних банківських груп (ПАТ «АЛЬФА-БАНК», АТ «ПРЕУС БАНК МКБ», АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»), банків з приватним капіталом ПАТ «ПУМБ», ПАТ «БАНК ПОРТАЛ»), а також на прикладі банків,

котрі ліквідовані, збанкрутілі або знаходяться у стані ліквідації (ПАТ КБ «Фінансова ініціатива», Кредитпромбанк, Дельта банк, Банк ТРАСТ, Родовід Банк). Як базу порівняння взято індекс концентрації галузевого кредитування банківської системи України, розрахований за тим самим принципом.

Констатовано факт, що для надвеликих і системно-важливих банків розрахунок подібних індексів, як наприклад ІКГК, не є статистично і економічно значущим, оскільки не може об'єктивно відобразити стан досліджуваного банку. Фактично НБУ і держава не допустить банкрутства такого банку, зі статусом «too big to fail», як наприклад Ощадбанк і Приватбанк. Однак для інших великих банків проведення таких розрахунків є доцільним. У випадку з банками з малою мережею відділень або невеликим обсягом активів ситуація стосовно диверсифікації є більш актуальною і необхідною для регулювання – частіше невеликі банки не накопичують великої кількості резервів на випадки нараження на ризик, часто сконцентровані на діяльності в певній галузі, через відсутність великої кількості відділень дуже залежні факторів, що обумовлюють кредитний попит у конкретному регіоні. У випадку з уже неплатоспроможними банками, можна спостерігати регулярне перевищення «безпечної зони» показника ІКГК і відсутність заходів з проведення диверсифікації кредитної діяльності банків, що фактично підірвало кредитну діяльність цих банків. Цей і інші фактори при настанні чергової кризи на політичній основі у 2014 році, спричинили їх подальше банкрутство протягом наступних 2 років, навіть для банків, котрі концентрували кредитну діяльність в ациклічних галузях.

Таким чином, на прикладі діяльності українських банків констатовано факт того, що концентрація кредитного портфеля у чутливих галузях, що автоматично підвищує обсяг ризику і потенційних втрат, при настанні чергової кризи, як економічної, так і політичної, здатна спричинити банкрутство банку. Недотримання норм диверсифікації має більший вплив на невеликі банки, які або сконцентровані на певній галузі, або не мають великої кількості відділень, однак проведення заходів розрахунку і регулювання ІКГК є актуальним і для

великих банків, оскільки їх банкрутство спричиняє більше збитків і шкоди для банківської системи і економіки вцілому. Розрахунок ІКГК дозволить банку контролювати власне кредитування в певну галузь, і як наслідок, запобігати концентрації небезпечних кредитів у власному кредитному портфелі.

Розробка нових підходів до управління кредитними ризиками, пошук і вдосконалення нових інструментів і методик фактично є постійним процесом для відділів ризик-менеджменту як для закордонних спеціалістів, так і для вітчизняних. Згідно з Постановою № 64 «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» від 11 червня 2018 року банкам необхідно сформувати нові системи з управління ризиками.

Рекомендується у ході розробки методики роботи системи управління ІКРБ, використовувати інформацію стосовно впливу зміни фаз економічного циклу на кредитну діяльність банку на наступних рівнях:

- рівень розробки кредитної політики – більш агресивна чи консервативна політика кредитування як вцілому, так і для окремої галузі, враховуючи дані про циклічність відповідно до політики прийняття або уникнення ризику регулювати діяльність банку;

- рівень створення і використання нового програмного забезпечення – обробка даних про циклічність якісного і кількісного характеру, виведення результатів для первинного кредитного рішення – на рівні працівника фронт-офісу;

- рівень управління диверсифікацією кредитного портфеля – розрахунок показника ІКГК за наданою методикою, визначення галузей, концентрація в яких наражає банк на ризик, потенційно прогнозування майбутньої політики і дій конкурентів, прорахунок можливості нараження конкурентів на ІКРБ за конкретною галуззю для подальшого можливого зайняття необхідних секторів ринку;

- рівень стрес-тестування для перевірки необхідного рівня резервів – розрахунок достатності обсягу резервів на випадок настання одного зі стрес-

сценаріїв або декількох стрес-сценаріїв, котрі виникли через різні фактори, включаючи зміну фази економічного циклу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глосарій економічних термінів [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка Національного банку України. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua>.
2. The New Basel Capital Accord: An Explanatory Note (CP2). Annex 2. Clarification of Some Basic Terms / Basle: Secretariat of the Basle Committee on Banking Supervision. – January 2001 – p. 10.
3. Криклій, О. А. Управління кредитним ризиком банку: монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 86 с. – ISBN 978-966-8958-30-4.
4. Бондаренко, Л. А. Ризик-менеджмент кредитної діяльності комерційного банку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»/ Бондаренко Лариса Анатоліївна. – Київ, 2007. – 23 с
5. Грушко, В. І. Фінансові ризики [Текст] : навч. пос. / В. І. Грушко, О.І. Пилипченко. - Житомир : ЖІТІ, 1998. - 188 с. - ISBN 5-7763-4622-3.
6. Благодир Я.Я. Управління кредитними ризиками на основі удосконалення їх оцінки : автореф. дис. на здобуття канд. економ. наук. : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Я.Я. Благодир. – Львів, 2006. – 20 с.
7. Просович О.П. Ідентифікація та оцінка кредитного ризику комерційних банків / Просович О.П. Процак К.В.. / [Електронний ресурс] - Режим доступу: [http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/41141/2/2017/Identification and assessment 88-96.pdf](http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/41141/2/2017/Identification_and_assessment_88-96.pdf)
8. Словник інвестиційних термінів [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.investopedia.com/terms/>.
9. Глосарій економічних термінів [Електронний ресурс] / Міжнародний економічний сервіс Quora - Режим доступу: <https://www.quora.com/What-are-the-types-of-credit-risks>.

10. Ong M. K. Internal Credit Risk Models. Capital Allocation and Performance Management / M. K. Ong– London: Risk Books.– 1999. – 343 p.
11. Глосарій економічних термінів [Електронний ресурс] / Сайт кредитного рейтингового Moody's. – Режим доступу: <https://www.moody's.com/>.
12. Ken Brown, Peter Moles. Credit risk management / Ken Brown – Edinburgh business school. Heriot – watt university / Edinburgh – 2016. – 56 p.
13. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [Електронний ресурс] : Положення, затверджене постановою Правління НБУ від 30.06.2017 № 351. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=33378802>.
14. Верхуша, Н. П. Сутність кредитного ризику банку та його фактори: методологія / Н. П. Верхуша // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2011. - №17.
15. Словник Кембріджського університету [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/credit-risk>.
16. Денисенко М.П. Кредитування та ризики: навчальний посібник: / [М. П. Денисенко, В. М. Домрачев та інші.]: - К.: ВД «Професіонал», 2008. - 480 с. - ISBN 978-966-370-089-2.
17. Proposal for a regulation of the european parliament and of the council on prudential requirements for credit institutions and investement firms, 2011, part 1 [Електронний ресурс] / Results of conference Eurocomision in Brussel 20.07.2011 about Basell III: Режим доступу: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/st13284.en11.pdf>.
18. Bernd Schwaab, Siem Jan Koopman and André Lucas. Global credit risk: world, country and industry factors [Електронний ресурс] ECB analytics research on June 2016 - Режим доступу: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1922.en.pdf?4382435a794297ca598cdd7a92030eee>.

19. Архів кредитних досліджень [Електронний ресурс] / Сайт дослідницької корпорації Omega Performance Corporation. – Режим доступу: <https://www.omega-performance.com>.

20. Жаріков В. В. Управління кредитними ризиками: учебное пособие / М. В. Жарикова, А.И. Евсейчев - Тамбов: Вид-во ТГТУ, 2009. - 244 с. - ISBN/ISSN:978-5-8265-0854-1.

21. Банківське кредитування: навчальний посібник: / ред. У.В. Владичин ; МОНУ, Львівський національний ун-т ім. Івана Франка – Атіка, 2008. – 648 с.- ISBN 978-966-326-312-0.

22. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Сайт університету Danubius у Румунії - Режим доступу: <http://www.univ-danubius.ro/en>.

23. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Сайт італійської ком'ютерної мережі для досліджень і університетів - Режим доступу: <https://www.garr.it/it/>.

24. Архів випусків за 2017 рік [Електронний ресурс] / Сайт міжнародного інтернет журналу Polish Journal of Management Studies – Режим доступу: <https://pjms.zim.pcz.pl/PDF/PJMS132/Credit%20Risk%20Management%20in%20Commercial%20Banks.pdf>.

25. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Всесвітнього банку – Режим доступу : <https://www.worldbank.org>.

26. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Сайт аналітичної компанії CapitaLogic – Режим доступу: <http://www.caplogic.com/index.html>.

27. Пікус Р.В. Управління фінансовими ризиками: навч.посіб. / Р.В.Пікус. – К: Знання, 2010. -598 с.

28. Sound credit risk assessment, valuation for loans [Електронний ресурс] / Basel Comitet recommendation – Режим доступу: <https://www.bis.org/publ/bcbs126.pdf>.

29. Погоріла В.М. Оцінка кредитоспроможності банку на ринку міжбанківського кредитування: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / В.М. Погоріла; Міністерство освіти і науки України, ПВНЗ «Європейський університет». - Ірпінь, 2017.

30. Банківські ризики : теорія та практика управління: монографія / Л. О. Примостка, О. В. Лисенюк, О.О. Чуб; Мін-во освіти і науки України, ДВНЗ «КНЕУ» ім. Вадима Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2008. – 456 с. – ISBN 978-966-483-132-8.

31. Kishore Kapoor : 5 Best Practices to Manage Credit Risk in Banking Sector / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ekutumb.com//credit-risk-management-in-banking-sector/>.

32. Simone Manganelli, Alexander Popov. Finance and diversification / Research of analytics ECB of 2010 p. / [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1259.pdf?67abc30f1e8264adc71667eca809b2f9>.

33. Complementing the Credit Risk Assessment of Financial Counterparties with MarketBased Indicators [Електронний ресурс] / Analytical report of Bank of Canada – Режим доступу: <https://www.banqueducanada.ca/wp-content/uploads/2017/10/san2017-15.pdf> – 2017.

34. Components of a Sound Credit Risk Management program [Електронний ресурс] / Report of Federal Reserve bank USA , Atlanta, 2017 – Режим доступу: <https://www.frbatlanta.org/-/media/documents/banking/publications/components-of-a-sound-credit-risk-management-program.pdf>.

35. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Сайт вільної студентсько-професорської онлайн платформи з обміну даними Economics discussion – Режим доступу: <http://www.economicdiscussion.net/business-cycles/business-or-trade-cycles-in-an-economy-meaning-definition-and-types/13499>.

36. Національна економіка: підручник. / Міністерство освіти і науки України; ред. П. В. Круша. — К.: Каравела; 2008. — 416 с.

37. Макроекономіка: базовий курс: навч. посіб. / проф. І.Й. Малий, проф. І.Ф. Радіонова, доц. Т.Ф. Куценко, доц. Н.В. Федірко та ін. — К.: КНЕУ, 2016. — 246 с.
38. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Сайт аналітичної компанії Інсайдерс – Режим доступу: <https://insiders.com.ua>.
39. Brad Crombie: Principles for the Management of Credit Risk: What has changed since the Great Financial Recession [Електронний ресурс] / Report of analytics of Canadian Institutional Investment Network, august 2013 – Режим доступу: http://www.investmentreview.com/files/2013/08/Principles_for_the_Management_of_Credit_Risk_CAD_August-2013-COMPLIED-v2.pdf.
40. Jia, C., Wang, Y., and Xiong, W.: Market Segmentation and Differential Reactions of Local and Foreign Investors to Analyst Recommendations. *The Review of Financial Studies*, 30(9), - 2017. - 3008 p.
41. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Сайт Міністерства фінансів України – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
42. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Сайт огляду економічних новин і тенденцій – Режим доступу: <http://www.ereport.ru/>.
43. Архів офіційного курсу долара США [Електронний ресурс] Сайт огляду зміни торгівельних індексів – Режим доступу: <http://charts.finance.ua/ru/currency/official/-/1/usd>.
44. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Сайт Державної служби статистики України – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
45. Міщенко В. І. Управління кредитними ризиком на основі вдосконалення забезпечення банківських позик/ В.І. Міщенко, С.В. Міщенко // [Електронний ресурс] / Електронне наукове фахове видання міжнародний науково-практичний журнал «Фінансовий простір». – 2015. – №2(18) Режим доступу: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1502/15mviukr.pdf>.

46. Огляд банківського сектору [Електронний ресурс] / Дослідження Національного банку України за серпень 2017 року – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=53734970>.

47. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Сайт інвестиційної аналітичної групи Investing – Режим доступу: <https://ru.investing.com>.

48. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Сайт огляду економічних новин і тенденцій. – Режим доступу: <http://www.ereport.ru/>.

49. Marginal lending facility: Historical interest rates with chart [Електронний ресурс] / Tititodorancea bulletin's data – Режим доступу: https://www.tititodorancea.com/z/marginallending_facility_interest_rates_historical.htm.

50. Key ECB interest rates // [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/key_ecb_interest_rates/html/index.en.html.

51. What Is The Importance Of Inflation And It's Implications [Електронний ресурс] / Trade and market rates onlinegroundplace – Режим доступу: <https://financeandmarkets.com/importance-of-inflation/>.

52. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Сайт онлайн навчального фінансового центру Hands on Banking. – Режим доступу: <https://handsonbanking.org/>.

53. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Сайт онлайн платформи з обміну інформацією щодо операцій з цінними паперами Trading Economics – Режим доступу: <https://tradingeconomics.com>.

54. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Сайт національної статистичної служби Великобританії з демографічних і економічних питань. – Режим доступу: <https://www.ons.gov.uk/>.

55. Statistics: section of latest developments in the Bank's money and credit statistics [Електронний ресурс] / Great Britain national bank's data. – Режим

доступу: <https://www.bankofengland.co.uk/statistics/visual-summaries/money-and-credit-statistics>.

56. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Сайт онлайн бізнес порталу з обміну статистичними даними і даними економічних досліджень Statista. – Режим доступу: <https://www.statista.com>.

57. Statistics: section of household credits [Електронний ресурс] / Great Britain national bank's data. – Режим доступу: <https://www.bankofengland.co.uk/statistics/visual-summaries/household-credit>.

58. Statistics: section of businesses' finance raised [Електронний ресурс] / Great Britain national bank's data. – Режим доступу: <https://www.bankofengland.co.uk/statistics/visual-summaries/businesses/finance-raised>.

59. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Кредитні програми Світового банку – Режим доступу : <http://projects.worldbank.org>.

60. Офіційний класифікатор видів економічної діяльності України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kved.ukrstat.gov.ua>.

61. Попит на кредити підприємств різних галузей [Електронний ресурс] / Дослідження громадської організації «Центр економічних досліджень та прогнозування «Фінансовий пульс»» – Режим доступу: <http://finpuls.com>.

62. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка сайту банку КБ АТ «Приватбанк» – Режим доступу: <https://privatbank.ua>.

63. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка сайту банку АТ «Ощадбанк» – Режим доступу: <https://www.oschadbank.ua>.

64. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка сайту банку АБ «Укргазбанк» – Режим доступу: <https://www.ukrgasbank.com/>.

65. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка сайту банку ПАТ «Альфа-банк» – Режим доступу: <https://alfabank.ua/>.

66. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка сайту банку АТ «Піреус банк мкб» – Режим доступу: <http://www.piraeusbank.ua>.

67. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка сайту банку АТ «Прокредитбанк» – Режим доступу: <https://www.procreditbank.com>.

68. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка сайту банку ПАТ «ПУМБ» – Режим доступу: <https://www.pumb.ua>.

69. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка сайту банку ПАТ «Банк Портал» – Режим доступу: <https://bank-portal.com.ua/uk/>.

70. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка сайту банку ПАТ КБ «Фінансова ініціатива» – Режим доступу: <http://www.the-bank.com.ua/>.

71. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка сайту банку ПАТ «Кредитпромбанк» - Режим доступу: <http://www.kreditprombank.com>.

72. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка сайту банку ПАТ «Дельта Банк» – Режим доступу: <http://deltabank.com.ua>.

73. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка сайту банку ПАТ «Банк Траст» – Режим доступу: <http://www.banktrust.com.ua/>.

74. Архів статистичної інформації [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка сайту банку АТ «Родовід Банк» – Режим доступу: <http://rodovidbank.com>

75. Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 12.05.2015 №312. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312500-15>.

76. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах [Електронний ресурс]: Положення, затвержене постановою Правління НБУ від 11.06.2018 № 64. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=71600453>.

77. Тарасов С.Р. Управління індивідуальним кредитним ризиком в умовах циклічності економіки / С.Р. Тарасов // Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Фінансування, інвестування та кредитування в Україні: Проблеми та перспективи розвитку в кризовій економіці». – Дніпро: Дніпровський державний аграрно-економічний університет, 2018 – С. 237-240 – УДК 336.7.

78. Белова І. В., Зимогляд А. В., Тарасов С. Р. Проблемні кредити в умовах економічних циклів/ І. В. Белова, А. В. Зимогляд, С. Р. Тарасов // Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції (22-23 листопада 2018 року). – Суми: Сумський державний університет, 2018 – С. 191-196 – УДК 336.276.23.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А
ДЖЕРЕЛА І ВИДИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

Таблиця А.1 - Характеристика джерел та видів кредитного ризику згрупованих за факторами впливу

Група ризику	Вид ризику	Характеристика джерела
1	2	3
Зовнішні фактори	Ризик, пов'язаний із позичальником, гарантом, страховиком	
	Об'єктивний (фінансових можливостей)	Нездатність позичальника (гаранта, страховика) виконати свої зобов'язання за рахунок поточних грошових надходжень чи від продажу активів
	Суб'єктивний (репутації)	Репутація позичальника (гаранта, страховика) в діловому світі, його відповідальність і готовність виконати взяті зобов'язання
	Юридичний	Недоліки в складанні і оформленні кредитного договору, гарантійного листа, договору страхування
	Ризик, пов'язаний із предметом застави	
	Ліквідності	Неможливість реалізації предмета застави
	Кон'юнктурний	Можливе знецінення предмета застави за період дії кредитної угоди
	Загибелі	Загибель предмета застави
	Юридичний	Недоліки в складанні і оформленні договору застави
	Ризики, пов'язані із зовнішнім щодо банку середовищем	
	Загальні	Ризики стихійних лих
	Ризики операційного середовища	Ризики країни; політичні, нормативно-правові, економічні ризики; ризики конкуренції
Внутрішні ризики	Ризики управління	Помилки, шахрайство та зловживання персоналу
		Неефективна організація кредитного процесу
		Нездатність керівництва приймати раціональні рішення

ДОДАТОК Б

ЕТАПИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ ЗА СТАДІЯМИ

КРЕДИТНОГО ПРОЦЕСУ

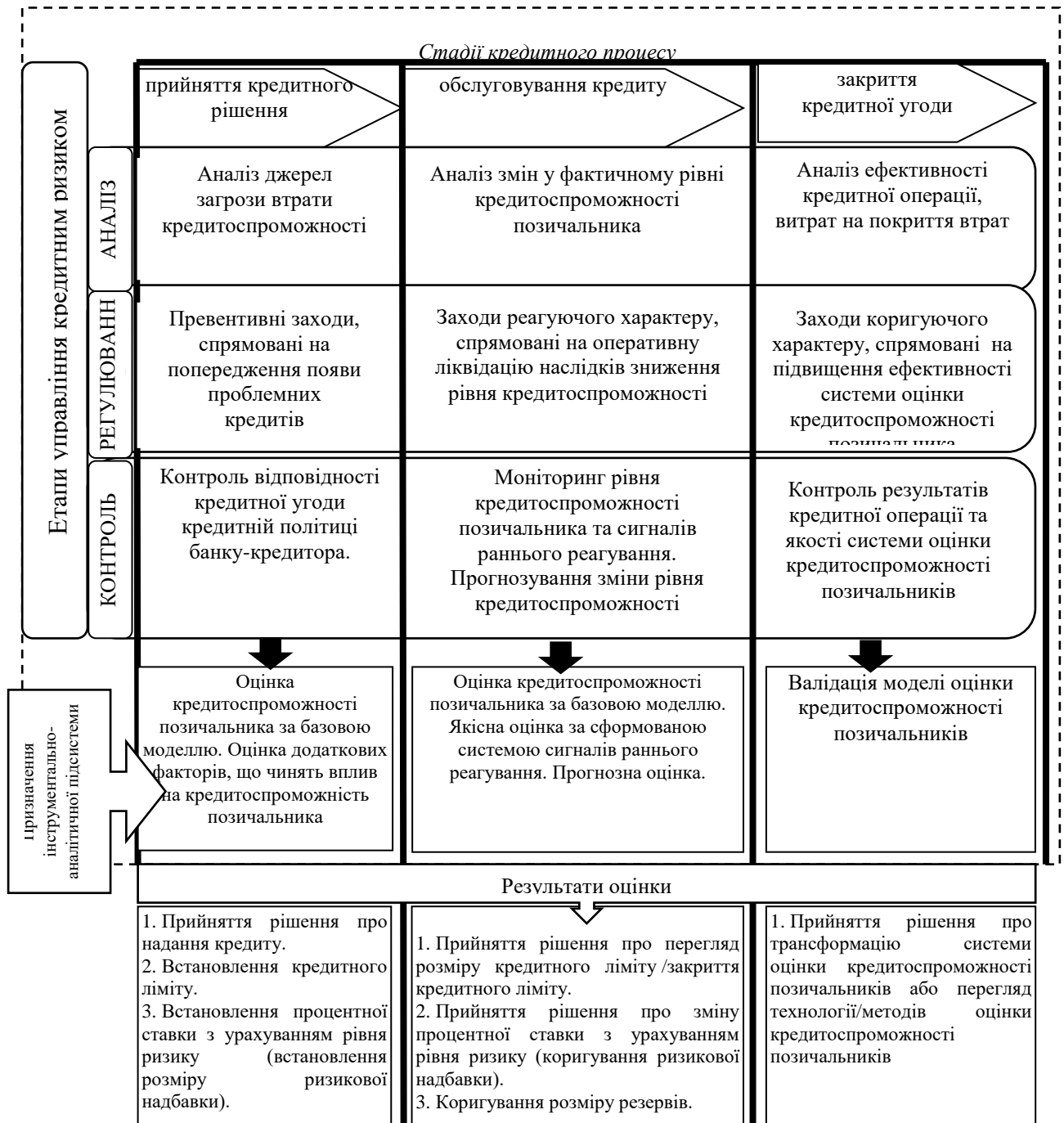

Рисунок Б.1 – Характеристика інструментально-аналітичної підсистеми оцінки кредитоспроможності банку-позичальника з урахуванням стадій кредитного процесу та управління кредитним ризиком